

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ
КАФЕДРА БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

ЦИГИПАЛО Вікторія Сергіївна

ПРОБЛЕМНІ БАНКИ: ПОНЯТТЯ, ІНДИКАТОРИ ТА ОСОБЛИВОСТІ
УПРАВЛІННЯ

Спеціальність: 8.0305082 – Банківська справа

Магістерська програма – Управління банківською справою

Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр»

Студентка групи ФБСм – 21

В. С. Цигипало

(підпис)

Науковий керівник:

к.е.н., доцент Г. Р. Балянт

(підпис)

Дипломну роботу допущено

до захисту:

«__» _____ 201__ р.

Зав. кафедри банківської справи,

д.е.н., професор

Дзюблюк О. В.

(прізвище, ініціали)

(підпис)

ТЕРНОПІЛЬ – 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ	
1.1. Теоретичні засади функціонування комерційних банків.....	8
1.2. Характеристика підходів до визначення проблемного банку.....	13
1.3. Механізм наглядового реагування та його вплив на проблемні банки.....	23
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	35
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЯВЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНИХ ПРОБЛЕМНИХ БАНКІВ ТА МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ НИМИ	
2.1. Аналітична оцінка сучасного стану банківської системи України.....	38
2.2. Причини, розвиток та наслідки кризи банківської системи в Україні.....	46
2.3. Характеристика основних методів роботи з проблемними банками.....	52
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	66
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ВИЯВЛЕННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ПРОБЛЕМНИМИ БАНКІВСЬКИМИ УСТАНОВАМИ	
3.1. Зарубіжний досвід діагностики кризових явищ у банках.....	69
3.2. Шляхи уникнення та подолання проблем у діяльності комерційного банку...76	
ВИСНОВИК ДО РОЗДІЛУ 3.....	84
ВИСНОВКИ.....	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	92
ДОДАТКИ.....	101

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АКБ	–	Акціонерний комерційний банк
АТ	–	Акціонерне товариство
ВВП	–	Валовий внутрішній продукт
КУА	–	Компанія з управління активами
МВФ	–	Міжнародний валютний фонд
НБУ	–	Національний банк України
ПАТ	–	Публічне акціонерне товариство
ПАТ КБ	–	Публічне акціонерне товариство комерційний банк
ФГВФО	–	Фонд гарантування вкладів фізичних осіб

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У механізмі протидії банкрутству банків важливе місце належить управлінню проблемними банками. Сьогодні поняття проблемного банку не має однозначного визначення, що ускладнює оцінку його проблемності та відповідно вибір методів протидії вірогідному банкрутству. Тому виникає необхідність у дослідженні існуючих підходів до розуміння сутності проблемного банку, критеріїв проблемності та методів врегулювання діяльності банків з ознаками чи в стадії банкрутства.

Враховуючи кризові тенденції на світових фінансових ринках актуальності набуває питання формування надійної та ефективної банківської системи як в теоретичному, так і в практичному плані. Недосконале регулювання діяльності фінансових посередників призвело до негативних подій в економіці світових країн, тому світові організації розпочали пошук напрямів підвищення ефективності системи регулювання та нагляду за проблемними банківськими установами.

Концепція банківського нагляду в кожній країні має свою специфіку, пов'язану як з історичним розвитком, так і зі структурою влади та банківської системи (наприклад, із кількістю, видами, спеціалізацією банківських установ та іншими факторами). Дотримання банками системи банківського нагляду, оцінка роботи банків через розрахунок нормативів та аналіз інформації, що надається як банками, так й зовнішніми джерелами, та перевірки залежать від методології організації банківського нагляду за проблемними банками з боку Національного банку України.

Аналіз вітчизняної практики свідчить про необхідність удосконалення банківського реагування на виникнення проблемних банків в механізмі функціонування банківської системи України в напрямі його пристосування до вимог глобальних фінансових ринків.

Огляд літератури з теми дослідження. Зміст поняття «проблемний банк» та критерії його оцінки визначали у своїх працях такі вітчизняні науковці, як Г. М. Азаренкова, Р. А. Павлов, О. Л. Пластун, Л. О. Примостка,

А. М. Поддєрьогін, В.С. Стельмах, А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна, М. І. Савлук, О. І. Барановський. В їх роботах основна увага акцентована на підвищеному ризику банківської діяльності, неефективному управлінні та недотриманні вимог чинного законодавства, які в результаті стають наслідком проблемності.

Однак, проблема виявлення та управління проблемними банками в Україні потребує подальшого вивчення, розробки конкретних методів їх оптимізації з метою пристосування під мінливі умови функціонування банківської системи, що сприятиме ефективнішій роботі кредитно-фінансових установ. Також практика потребує досконалого вивчення цього питання з метою підвищення ефективності управління як окремим банком, так і банківською системою в цілому.

Мета і завдання дослідження. Виходячи із актуальності теми дипломної роботи поставлено за мету дослідити поняття «проблемний банк», обґрунтувати сучасні підходи щодо виявлення ознак проблемності та ефективного управління банківської установою.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити ряд наступних завдань:

- ✓ розкрити економічну сутність та визначення поняття «проблемний банк»;
- ✓ провести аналіз існуючих методів виявлення проблемних банків;
- ✓ розглянути інструменти банківського нагляду за проблемними банками;
- ✓ ознайомитись з зарубіжним досвідом управління проблемними банками і визначити можливість та шляхи його впровадження в Україні.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом даного дослідження виступає діяльність банківських установ в Україні.

Предметом дослідження є економічні відносини, що виникають у процесі вирішення питань проблемності банківських установ.

Методи дослідження. У процесі вирішення поставлених завдань у роботі використовувалися методи індукції та дедукції, аналізу та синтезу – при розгляді сутності, факторів проблемних банків, визначенні принципів діяльності та критеріїв фінансово стабільних банків, напрямів державного регулювання та нагляду за банками. Метод аналітичного групування, коефіцієнтний, факторний та порівняльний аналіз були використані при аналізі діяльності банків.

Інформаційна база роботи. Статистичну і фактологічну основу дослідження складають законодавчі та нормативно-правові акти з питань становлення та розвитку банківської системи України й реалізації Національним банком України функцій банківського регулювання та нагляду, статистичні матеріали Національного банку України, Держкомстату України, Асоціації українських банків, Міжнародного валютного фонду, Базельського комітету з питань банківського нагляду. Використано дані інформаційно-аналітичних видань, довідкову літературу, ресурси мережі Internet.

Наукова новизна полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному вирішенні комплексу питань, пов'язаних з удосконаленням виявлення проблем в банківських установах. Безпосередньо в процесі дослідження одержано такі наукові результати:

- уточнено економічний зміст проблемного, неплатоспроможного та слабкого банку, що знайшло своє вираження у визначенні їх сутності, виділенні ряду особливостей, а також методів управління ними;
- визначено роль НБУ та ФГВФО при виявленні та виведенні з ринку неплатоспроможних банків;
- визначено найбільш ефективні методи роботи з проблемними банками;
- обґрунтовано нові практичні рекомендації щодо запобігання виникнення ненадійних банків, на цій основі визначені основні напрямки формування ресурсної бази банку та управління нею.

Практичне значення роботи полягає у тому, що результати можуть бути використані в процесі вдосконалення на рівні Національного банку України державної стратегії розвитку банківського нагляду з метою зменшення проблемних банків у вітчизняній банківській системі. Проаналізувавши світовий досвід по роботі з проблемними банками, НБУ може використати його в процесі оцінки проблем діяльності банків України, а також при створенні «бідж-банків».

Структура роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 102 сторінки комп'ютерного тексту, основний зміст роботи викладено на 91

сторінці. Магістерська робота містить 15 таблиць, 8 рисунків, список використаних джерел з 82 найменувань викладений на 9 сторінках, 1 додаток на 2 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

1.1. Теоретичні засади функціонування комерційних банків

Світове господарство переживає якісно новий етап розвитку, для якого характерні як глобалізація соціально-економічного розвитку, так і зростаюча економічна взаємозалежність різних країн світу. Більшість країн світу розвиваються за моделлю відкритої зовнішньому світу економічної системи. Прискорена глобалізація світової економіки відбувається у галузі світової торгівлі, іноземних інвестицій, ринків капіталу, причому вона вимагає вирішення нових економічних завдань, відповідної державної політики щодо визначення сукупності внутрішньодержавних довгострокових чинників динамічного й ефективного розвитку України. Нині Україна визнана країною з ринковою економікою, але це не означає, що вона повною мірою може скористатися наявними моделями банківських систем країн – лідерів світової економіки для подальшого розвитку банківської справи.

Важливе місце у банківській системі України займають комерційні банки. Комерційний банк (у широкому розумінні) – це юридична особа, яка функціонує на другому рівні банківської системи [20, с. 175]. Таке трактування комерційного банку характерне для української практики, в якій всі банки крім центрального по суті називаються комерційними. Комерційний банк (у вузькому розумінні) – це фінансовий посередник грошового ринку, який виконує комплекс базових банківських операцій та має на меті отримання максимального прибутку [20, с. 175].

Законом України «Про банки і банківську діяльність» визначено, що комерційний банк – це установа, функцією якої є кредитування суб'єктів господарської діяльності та громадян за рахунок залучення коштів підприємств, установ, організацій, населення та інших кредитних ресурсів, касове і

розрахункове обслуговування народного господарства, виконання валютних та інших банківських операцій [26].

Однією з важливих функцій банку є посередництво в кредиті, яке здійснюється шляхом перерозподілу коштів, що тимчасово вивільняються у процесі кругообігу фондів підприємств і грошових доходів приватних осіб. Головним критерієм перерозподілу ресурсів є прибутковість їх використання позичальником. Плата за віддані й отримані в борг засоби формується під впливом попиту та пропозиції. У результаті відбувається вільне переміщення фінансових ресурсів у господарстві, що відповідає ринковому типу відносин.

Значення посередницької функції комерційних банків для успішного розвитку ринкової економіки полягає в тому, що вони зменшують ступінь ризику і невизначеності в економічній системі. Банки залучають засоби, що можуть бути віддані в позичку, відповідно до потреб позичальників і на основі широкої диверсифікованості своїх активів знижують сукупні ризики власників грошей, розміщених у банку.

Друга найважливіша функція комерційних банків – стимулювання нагромаджень у господарстві. Адже виступаючи на фінансовому ринку з попитом на кредитні ресурси, банки мають не тільки максимально мобілізувати наявні в господарстві заощадження, а й формувати ефективні стимули до нагромадження засобів, що в свою чергу утворюються на основі гнучкої депозитної політики комерційних банків. Створенню гарантій надійності розміщення накопичених ресурсів слугує формування фонду страхування активів банківських установ, депозитів у комерційних банках.

Третя функція банків – посередництво в платежах між окремими самостійними суб'єктами. Платіжний механізм – структура економіки, що здійснює «обмін речовин» у господарській системі [51, с. 197]. Методи платежу поділяються на готівкові і безготівкові. У великому обігу домінують безготівкові платежі і розрахунки. Наявна також велика різноманітність видів безготівкових розрахунків: переказний вексель, банківська тратта, простий вексель, чек.

Комп'ютерна революція мала великий вплив на характер і технологію грошових розрахунків, розвитку набули дві системи автоматизованих розрахунків: «роздрібні» системи електронних розрахунків і міжбанківські системи переказу засобів.

Вирішальну роль у функціонуванні системи відіграють комерційні банки з трансформаційною функцією, яка містить декілька напрямів:

– трансформацію ризиків: банки можуть звести ризики своїх вкладників та акціонерів до мінімуму за допомогою диверсифікації активних операцій, створення резервів, диверсифікації відсоткових ставок залежно від ризиковості кредитів, страхування депозитів тощо;

– трансформацію строків: мобілізація значних обсягів короткострокових коштів і їх поповнення, з чого банки одержують можливість спрямовувати їх частину в довгострокові позички та інші довготривалі активи;

– трансформацію капіталу: мобілізуючи великі обсяги дрібних вкладів, банки одержують можливість акумулювати великі маси капіталу для реалізації масштабних проектів;

– просторову трансформацію: акумулювання ресурсів з багатьох регіонів і з інших країн, спрямовуючи на фінансування проектів одного регіону, однієї країни, одного об'єкта, що полегшує балансування попиту і пропозиції на грошовому ринку у будь-якому місці світового ринку.

Однією з важливих функцій банків є їх здатність «робити гроші» – розширювати кредитні ресурси народного господарства. Банки називають «фабриками кредиту». Надаючи позичку під боргові зобов'язання своїх клієнтів, які забезпечені товарно-матеріальними цінностями, що не є грошима, банк зараховує їх на рахунок позичальників і тим створює можливість надходження в обіг нових сум грошей. Отже, дуже важлива роль в економіці країни належить кожному окремому банку, а ще важливіша – всій банківській системі.

Усі функції тісно пов'язані між собою та дають змогу комерційному банку бути органом, що емітує платіжні засоби для обслуговування кругообігу капіталу в процесі виробництва й обміну товарів.

Таким чином, у найбільш агрегованому вигляді, з позицій забезпечення вирішення основних цілей і завдань, покладених на банки, можна виокремити такі групи функцій:

- платіжно-розрахункова;
- ощадно-капіталотворча;
- кредитно-інвестиційна.

Найважливіша особливість комерційних банків полягає у їх можливості створювати за рахунок кредиту додаткові платіжні засоби шляхом збільшення залишків на поточних рахунках клієнтів. Усі інші інститути кредитної системи, крім центрального банку, не можуть використовувати емітовані кошти як джерело кредитних ресурсів. Водночас комерційні банки не мають права самостійно емітувати готівкові кошти, оскільки це є монополією центрального банку.

Далі розглянемо класифікацію комерційних банків.

Універсальні – банки, які виконують широке коло операцій та охоплюють багато секторів грошового ринку [67, с. 35].

Спеціалізовані – банки, які виконують окремі операції чи функціонують у вузькому секторі грошового ринку та понад 50 % активів яких є активами одного типу [67, с. 36].

Універсальні банки (залежно від діапазону операцій) виконують широкий спектр операцій та надають різноманітні послуги клієнтам; спеціалізовані ж у своїй діяльності орієнтуються:

- на обслуговування певної категорії клієнтів – банки з клієнтською спеціалізацією;
- обслуговування переважно юридичних і фізичних осіб у межах певної галузі – банки з галузевою спеціалізацією;
- надання невеликого кола послуг для більшості своїх клієнтів – банки з функціональною спеціалізацією [17, с. 98].

Банки з клієнтською спеціалізацією обслуговують певний тип клієнтури: кооперативи – кооперативні банки; біржові структури – біржові банки; страхові інституції – страхові банки. В Україні до банків з клієнтською спеціалізацією

належать кооперативні банки, які обслуговують переважно малий і середній бізнес, банки ж із галузевою спеціалізацією – юридичних і фізичних осіб у межах певної галузі господарства. Функціональна спеціалізація полягає у тому, що комерційні банки виконують найчастіше спеціалізовані операції (інвестиційні, іпотечні, ощадні тощо), мають певні особливості щодо формування активів та пасивів, а також специфіку роботи з клієнтурою. Ощадні банки – це невеликі кредитні установи, які функціонують у регіональному просторі і головними клієнтами яких є населення [67, с. 47]. Інвестиційні банки здійснюють мобілізацію довгострокового позичкового капіталу шляхом емісії та розміщення зобов'язань і надають його юридичним особам та державі у тимчасове користування. Іпотечні банки спеціалізуються на видачі довгострокових позичок під заставу нерухомості (землі, будівлі), а свою ресурсну базу формують за рахунок власних коштів і випуску іпотечних облігацій.

Нині дійсно спеціалізованими в Україні практично є тільки два банки – Державний експортно-імпортний банк України та АТ «Державний ощадний банк України». Чітка спеціалізація цих банків, тобто здійснення операцій у досить вузьких секторах ринку, пов'язана зі слабкою диверсифікацією їх діяльності, а відтак – зі збільшенням відповідних ризиків, вірогідність яких особливо зростає в умовах нестабільної економіки. Тому цілком природно, що саме державний статус дає змогу цим банкам зберігати свою спеціалізацію в кризових умовах, оскільки держава є своєрідним гарантом їх стабільності та фінансової стійкості. Решта українських банків намагається відповідно до власних можливостей максимально диверсифікувати діяльність, пропонуючи комплексне банківське обслуговування та виконуючи різноманітні операції, передбачені чинним законодавством. Отже, за набором операцій та послуг, що здійснюються, переважна більшість вітчизняних банків може бути віднесена до універсальних, незважаючи навіть на офіційні назви деяких з них [32].

Акціонерні банки організовуються у формі акціонерних компаній. У сучасних умовах акціонерна форма є головною формою організації банків у

промислово розвинутих країнах (відкриті, закриті акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю).

Пайові банки за організаційно-правовою формою діяльності – це товариства з обмеженою відповідальністю.

Кооперативні банки – кредитно-фінансові інститути, які створюють товаровиробники на ділових засадах для задоволення взаємних потреб, а також на умовах добровільного об'єднання грошових коштів фізичних та юридичних осіб [20, с. 502]. Основне завдання їх діяльності – надання кредитів та здійснення інших банківських операцій на пільгових умовах для членів банку. За обсягом операцій вони подібні до комерційних банків.

Залежно від величини активів малі банки – це банки з активами до 50 млн. грн.; середні – від 50 млн. до 100 млн. грн.; великі – від 100 млн. до 1 млрд. грн.; найбільші – понад 1 млрд. грн.

Метою роботи комерційного банку є отримання прибутку. Функціонування банків ґрунтується на таких принципах:

– комерційний банк має здійснювати свою діяльність у межах тих ресурсів, які він реально має, які називають банківським капіталом і до складу яких належать як власний капітал банку, так і тимчасово вільні кошти фізичних і юридичних осіб;

– банк повинен бути економічно самостійним;

– банк усю сукупність своїх взаємовідносин із суб'єктом господарювання може будувати тільки на ринкових умовах;

– діяльність банку в системі регульованої економіки може спрямовуватися з боку держави переважно економічними методами.

1.2. Характеристика підходів до визначення проблемного банку

Сьогодні банківська система України переживає складні часи, що насамперед зумовлені світовою фінансовою кризою і, як наслідок, кризою ліквідності вітчизняних банків. Після чого надійні і стабільні банки можуть стати проблемними.

Відповідно до Закону України від 15.11.2016 року «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [29] проблемний банк – це банк, що відповідає хоча б одному з таких критеріїв:

1) банк допустив зменшення розміру регулятивного капіталу та/або нормативів капіталу банку, встановленого законом та/або нормативно-правовими актами Національного банку України, на 10 і більше відсотків протягом звітного місяця;

2) банк не виконав вимогу вкладника або іншого кредитора, строк якої настав п'ять і більше робочих днів тому;

3) системне порушення банком законодавства, що регулює питання запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

4) банк порушив вимоги законодавства щодо порядку подання та/або оприлюднення звітності, в тому числі подав Національному банку України та/або оприлюднив недостовірну звітність, що призвело до суттєвого викривлення показників фінансового стану банку;

5) систематичне незабезпечення ефективності функціонування та/або адекватності системи управління ризиками, що створює загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку.

Національний банк України має право віднести банк до категорії проблемних банків з інших підстав, визначених нормативно-правовими актами. Проблемний банк повинен перебувати під посиленним контролем НБУ.

Рішення Національного банку України про віднесення банку до категорії проблемного є банківською таємницею.

НБУ має право заборонити проблемному банку використовувати для розрахунків прямі кореспондентські рахунки та/або вимагати від проблемного банку проведення розрахунків виключно через консолідований кореспондентський рахунок.

Проблемний банк у строк до 180 днів зобов'язаний привести свою діяльність у відповідність із вимогами законодавства, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку України [29].

Для того щоб краще зрозуміти що таке «проблемний банк» потрібно розглянути таблицю 1.1 де зібрано декілька підходів до визначення проблемного банку.

Таблиця 1.1

Підходи до розуміння поняття «проблемний банк»

Автор	Визначення
Нежиттєздатний (слабкий) банк	
Базельський комітет з питань банківського нагляду [19]	Нежиттєздатний (слабкий) банк – банк, ліквідність або платоспроможність якого є послабленою чи залишатиметься послабленою доти, доки не буде вжито заходів щодо значного поліпшення стану фінансових ресурсів банку; корекції стратегічного напрямку його діяльності; підвищення потенційних можливостей управління ризиком та / або підвищення якості управління.
Проблемний банк	
Г.М. Азаренкова В.С. Стельмах Р.А. Павлов [3, с. 19; 60, с. 45; 34, с. 267]	Проблемний банк – це наявність у діяльності банку негативних зрушень, пов'язаних з проведенням операцій з підвищеним ризиком, неефективним управлінням або недотриманням вимог чинного законодавства тощо.
О.І.Барановський [6, с. 20-21]	Проблемним можна вважати банк, у якого спостерігається: - зменшення абсолютної величини власних коштів (капіталу) до рівня, нижчого від обсягів фактично сплаченого статутного капіталу; - недоліки в бухгалтерському обліку та звітності (завищення або заниження фінансового результату, величини капіталу, свідомо неправильна класифікація кредитів тощо); - наявність на звітну дату неоплачених платіжних та інших розрахункових документів клієнтів і банку (прострочені залучені міжбанківські кредити) через відсутність коштів на коррахунку понад три робочі дні; - несприятливі зміни в стані чи складі учасників і керівників банку (незадовільний фінансовий стан власників банку, залучення в оборот банку капіталу сумнівного походження). Таким чином, зростання обсягів безнадійних активів, збиткова діяльність і втрата власного капіталу характеризують банк як проблемний.
А.М. Мороз М. Ф. Пуховкіна М. І. Савлук [45, с. 384]	Проблемний банк – це банк, який демонструє можливість чи вірогідність банкрутства.

Продовження табл. 1.1

Некерований банк	
<p>Положення НБУ «Про застосування заходів впливу за порушення банківського законодавства» (п. 1.1.3) [64]</p>	<p>Визначені такі факти виникнення в банку некерованої ситуації:</p> <ul style="list-style-type: none"> - невиконання керівниками банку вимог НБУ щодо усунення виявлених порушень; - відсторонення керівників банків від посади; - виявлення за результатами безвиїзного нагляду або інспекційної перевірки фактів проведення банком операцій з високим рівнем ризику, порушень банківського законодавства, а також одержання доходів із порушенням вимог чинного законодавства, навіть якщо ці порушення не призвели до погіршення фінансового стану банку; - виникнення реальної загрози невиконання банком своїх зобов'язань перед клієнтами і кредиторами; - потреби в посиленому контролі за діяльністю банку з метою уникнення можливості невиконання банком своїх зобов'язань перед клієнтами та кредиторами до часу прийняття НБУ рішення про призначення тимчасової адміністрації або про відкликання ліцензії та ініціювання процедури ліквідації.
Неплатоспроможний банк	
<p>Закон України «Про банки і банківську діяльність» Стаття 76 [27]</p>	<p>Національний банк України зобов'язаний прийняти рішення про віднесення банку до категорії неплатоспроможних у разі:</p> <ul style="list-style-type: none"> - неприпинення банком своєї діяльності у відповідність із вимогами законодавства, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку України, після віднесення його до категорії проблемних, але не пізніше ніж через 180 днів з дня визнання його проблемним; - зменшення розміру регулятивного капіталу або нормативів капіталу банку до однієї третини від мінімального рівня, встановленого законом та/або нормативно-правовими актами Національного банку України; - невиконання банком протягом п'яти робочих днів поспіль двох і більше відсотків своїх зобов'язань перед вкладниками та іншими кредиторами та/або встановлення фактів невідображення в бухгалтерському обліку документів клієнтів банку, що не виконані банком у встановлений законодавством строк, після віднесення банку до категорії проблемних; - виявлення фактів здійснення банком після віднесення його до категорії проблемного операцій (крім нарахування відсотків за вкладками, отримання клієнтами банку заробітної плати, аліментів, пенсій, стипендій, інших соціальних, державних виплат), оформлення (переоформлення) договорів, внаслідок яких зобов'язання перед фізичними особами в межах гарантованої суми відшкодування збільшуються за рахунок зменшення зобов'язань перед фізичними особами, які перевищують гарантовану суму відшкодування, та/або зобов'язань перед фізичними особами, які не підпадають під гарантії Фонду гарантування фізичних осіб, та/або юридичними особами; - невиконання банком, віднесеним до категорії проблемного, розпорядження, рішення Національного банку України та/або вимоги НБУ щодо усунення порушень банківського законодавства, нормативно-правових актів НБУ протягом визначеного строку.

З таблиці 1.1 ми можемо побачити, що в міжнародній практиці вживається термін «нежиттєздатний (слабкий) банк», тобто банк який відчуває потенційну

або реальну загрозу стану своєї ліквідності чи платоспроможності. Тому визначення за міжнародними стандартами Базельського комітету [19] не стосується банків, у яких є проблеми ізольованого або тимчасового характеру, що, як правило, можуть бути вирішені за допомогою оздоровчих заходів. У цьому сенсі поняття «проблемного банку» більш прийнятне.

Г. М. Азаренкова, В. С. Стельмах та Р. А. Павлов [3, с. 19; 60, с. 45; 34, с. 267] проблемність банку пов'язують з підвищеним ризиком здійснюваних операцій, що, на наш погляд, має сенс. Найбільш комплексно до розуміння поняття «проблемний банк» підійшов професор О. І. Барановський [6, с. 20-21]. Такі науковці як А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна і М. І. Савлук [45, с. 384] запропонували коротке і найбільш точне визначення проблемного банку.

Ще окремий випадок проблемності банку полягає в його некерованості, що може з'явитися як наслідок помилок чи прорахунків на організаційному та стратегічному рівнях.

Можна зауважити, що показані в таблиці 1.1 критерії проблемності банку, згідно Закону України «Про банки і банківську діяльність» [27] відображають більше правову сторону віднесення банку до проблемного, і не розкривають економічної суті даного поняття. Якщо проблемності банку не вдається уникнути, за рішенням НБУ, він може бути віднесений у категорію неплатоспроможних. У цьому випадку проблемність банку ще більше посилюється фінансовою неспроможністю здійснювати розрахунки.

Тут ми побачили декілька варіантів того як можна назвати проблемний банк, доповнити цей перелік можна ще часто вживаними термінами, які також позначають банк як проблемний: «неліквідний банк», «нестійкий банк», «нестабільний банк», «ненадійний банк».

На нашу думку, найбільш точним визначенням проблемного банку є те яке зазначене у документі Базельського комітету з питань банківського нагляду: нежиттєздатний (слабкий) банк – банк, ліквідність або платоспроможність якого є послабленою чи залишатиметься послабленою доти, доки не буде вжито заходів щодо значного поліпшення стану фінансових ресурсів банку; корекції

стратегічного напрямку його діяльності; підвищення потенційних можливостей управління ризиком та / або підвищення якості управління [19].

При класифікації ознак, за якими банк можна віднести до проблемного науковці, переважно, поділяють їх на прямі та не прямі. Це ми можемо побачити на рисунку 1.1.

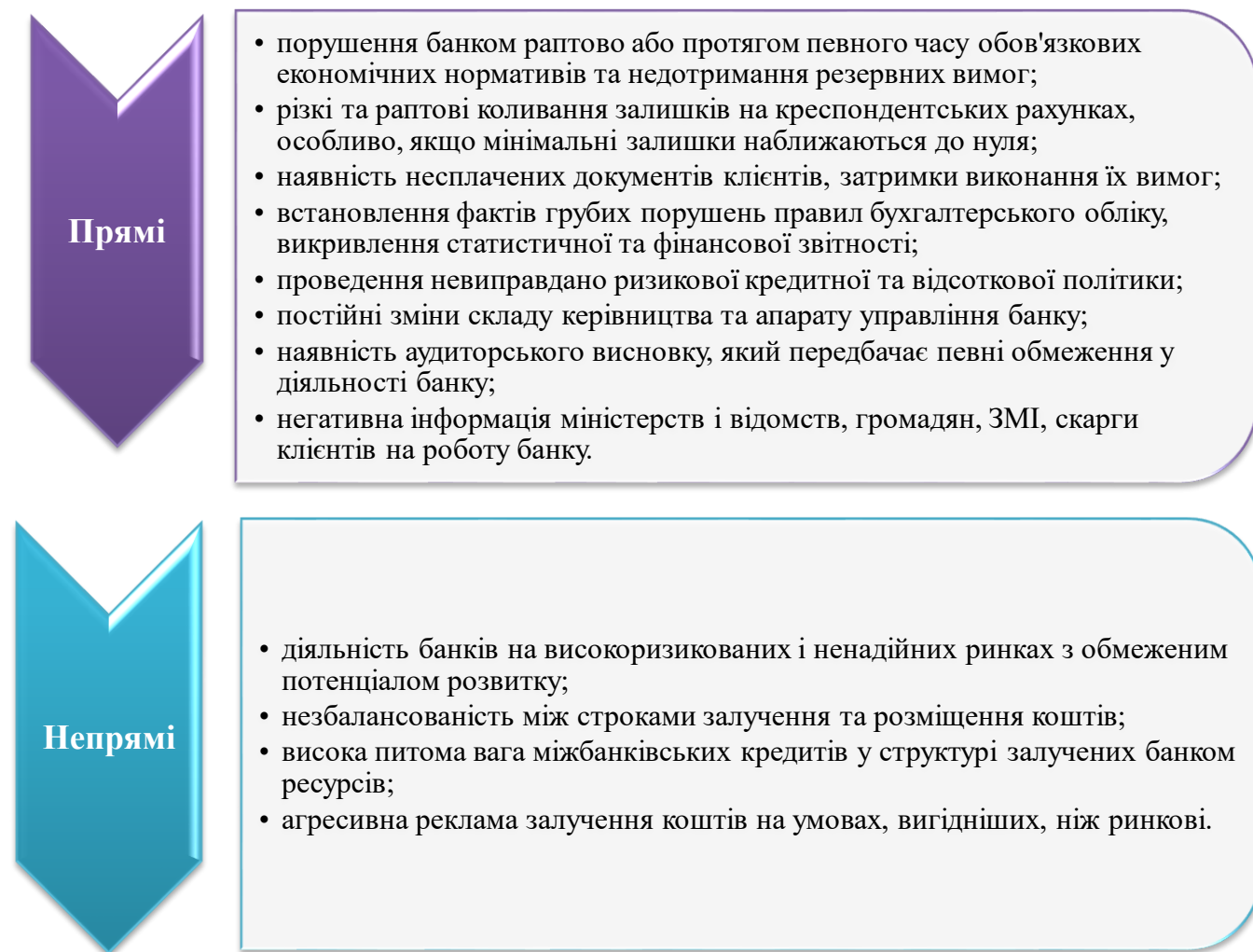

Рис. 1.1. Класифікація ознак за якими комерційний банк визначається проблемним [48, с. 161]

Дивлячись на цей рисунок, стає очевидним, що практично кожен напрямок діяльності банку може стати джерелом проблемності.

Однією з ознак наявності ускладнень, окрім погіршення загальноприйнятих показників, що характеризують фінансову стійкість банківської установи, є

неодноразове порушення нормативів встановлених нацбанком, або дотримання нормативів на граничному рівні.

Для того, щоб передбачити можливість введення адміністрації необхідно постійно моніторити звітність банку, його фінансовий стан та оцінювати всі напрямки його функціонування, особливо акцентуючи увагу на ризикових.

Національний банк України, для виявлення проблемних банків, розробив і впровадив систему рейтингової оцінки CAMELSO [65]. Метою оцінки банків за рейтинговою системою CAMELSO є визначення їх фінансового стану, якості менеджменту та корпоративного управління, прозорості операцій та ефективності внутрішніх контролів, управління ризиками; виявлення недоліків, що можуть призвести до банкрутства банку та вимагають посиленого контролю з боку органів банківського нагляду, а також вжиття відповідних заходів для виправлення недоліків і стабілізації фінансового стану банку.

Комплексна рейтингова оцінка банку свідчить:

- «1» - про те, що банк є надійним за всіма показниками, спроможним протистояти більшості економічних спадів (крім надзвичайних), вважається стабільним і таким, що має кваліфіковане керівництво;
- «2» - про те, що банк має недоліки в роботі, і якщо ці недоліки не будуть усунені, то вони можуть призвести до значних проблем, пов'язаних з платоспроможністю та ліквідністю;
- «3» - про те, що банк має суттєві недоліки в роботі, загальна платоспроможність банку під загрозою. Така комплексна рейтингова оцінка свідчить про те, що потрібні негайні конкретні дії служби банківського нагляду;
- «4» - про те, що ліквідність і платоспроможність банку незадовільні, банк потребує спеціальних оздоровчих заходів та негайних конкретних дій служби банківського нагляду [65].

Серед факторів, які можуть стати причиною банкрутства комерційного банку, А. Ю. Меньшова [43, с. 74] визначає такі:

- ✓ значні обсяги неякісних активів у кредитному портфелі банку;
- ✓ значна ризиковість банківської діяльності;

- ✓ недосконалість системи планування, управління та політики;
- ✓ зловживання інсайдерів;
- ✓ несприятливе зовнішнє та внутрішнє економічне середовище;
- ✓ дисбаланси на ринках банківських послуг – виникнення олігополій великих банків і недобросовісної конкуренції;
- ✓ відсутність ефективної системи внутрішнього аудиту та контролю за діяльністю відділів, відокремлених підрозділів тощо;
- ✓ шахрайство керівництва та менеджерів банку, викривлення звітних даних;
- ✓ незабезпечені витрати [43, с. 74].

На нашу думку, серед чинників, які можуть спричинити банкрутство, найнебезпечнішим є значна ризиковість банківської діяльності. Як відомо ризик і прибутковість банківської діяльності знаходяться в прямій залежності: чим більший дохід, тим більший ризик. Тому в діяльності комерційних банків завжди є спокуса для отримання додаткових прибутків, нехтуючи фінансовою безпекою, прийняти підвищений ризик.

Всі банки можна класифікувати за ознакою проблемності і це ми можемо побачити на рисунку 1.2.

Можемо побачити, що термін «проблемний банк» характеризується великою кількістю ознак, які можуть динамічно змінюватися як в негативну, так і в позитивну сторону в часовому інтервалі, а тому є поняттям комплексним. Очевидним є те, що протидіяти проблемним аспектам діяльності комерційного банку і банкрутству зокрема як завершальній стадії проблемності потрібно також комплексно.

Згідно цієї класифікації є фінансово стійкі банки, банки з першими ознаками проблемності, з тимчасовими ускладненнями, з першими ознаками банкрутства і фінансово нестійкі банки або критичні.

Рис. 1.2. Види банків за ознакою проблемності [48, с.161]

Також питання проблемного банку можна розглянути з іншої сторони, а саме як вони впливають на фінансову безпеку не лише банківської системи, а й фінансову безпеку держави в цілому.

Необхідно зазначити, що банківська система це найважливіша складова фінансово-кредитної сфери держави. По суті саме стан банківського сектора

визначає рівень фінансово-кредитної безпеки, а тому певною мірою і рівень фінансової безпеки держави.

С. І. Адаменко зазначає, що проблеми банківської сфери є одночасно і проблемами фінансової безпеки держави. Він також підкреслює, що саме стабільність і надійність банківської системи, удосконалення банківського менеджменту і зміцнення його стратегічної складової можуть забезпечити фінансову безпеку держави [1, с. 51].

Якщо проаналізувати дані по проблемних банках з 2014 року по сьогоднішній день, а саме банках, які було визнано неплатоспроможними, бачимо, що з 180 банків:

- в 2014 – 33 банки визнано неплатоспроможними;
- в 2015 – 33 банки;
- в 2016 – 21 банк;
- станом на 12.10.2017 р. – 8 банків визнано неплатоспроможними.

На даний момент 70 банків продовжили працювати, 14 банків вийшли з проблемності, 1 банк було націоналізовано, 3 банки відновили роботу. Тобто на сьогоднішній день в банківській системі України працює всього 88 банків, а інші 92 або в стані ліквідації, або тимчасової адміністрації, або доказують в судах про неправомірність дій НБУ щодо визнання їх неплатоспроможними (наприклад «Платинум банк», Банк «Хрещатик»; всього 12) [57].

В першу чергу це позначається негативно на клієнтах, вклади яких перевищують 200 тис. грн., адже вони в Україні ще не виплачувалися. А так як більшість це вклади підприємців, то нічого позитивного як для економіки України так і для фінансової безпеки держави немає.

З 2014 року по 1.10.2017 року, через визнання неплатоспроможними та ліквідацію 92 банків (більше 51% діючих на 01.01.2014) банківська система України втратила 462 221 291 тис. грн. активів, що складає більше 20 % ВВП України, що також є одним з негативних чинників, що впливають на фінансову безпеку держави [56].

19 грудня 2016 року було націоналізовано «Приватбанк» і це також удар по фінансовій безпеці як банківської системи України так і країни в цілому. Адже на націоналізацію було потрачено з державного бюджету понад 135 млрд. грн.

Отже, фінансова безпека банку – це важлива складова фінансової, а тому і національної безпеки, це такий стан банківської установи, який характеризується збалансованістю і стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, її здатністю досягати поставлених цілей і генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку [65].

Тому, дивлячись на ситуацію в банківській системі України яка є сьогодні, проблему з ненадійними банками потрібно вирішувати на державному рівні для того, щоб запобігти загостренню цієї ситуації.

1.3. Механізм наглядового реагування та його вплив на проблемні банки

Сучасні умови функціонування банківських систем країн світу характеризуються, насамперед, стійкими тенденціями до поглиблення глобалізаційних та кризових явищ у фінансовому секторі світового господарства. Рівнозначно ці тенденції стосуються і банківської системи України, рівень інтегрованості якої до глобальних фінансових ринків великою мірою визначається ступенем розвиненості й ефективності банківського регулювання та нагляду. В таких умовах реформа банківської системи будь-якої країни, зокрема системи нагляду за її діяльністю, є умовою успішної інтеграції до світової економіки. В Україні банківська реформа, в тому числі, вдосконалення та розробка нових підходів і правил банківського нагляду в умовах суперечливого розвитку її банківської системи, мають істотне значення для поглиблення диверсифікованості економіки та стійкого довгострокового економічного зростання [12, с. 305].

Забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної банківської системи на світових фінансових ринках дозволить достатньою мірою забезпечити грошовими ресурсами процеси розвитку економіки нашої держави, тому в останні роки

Національний банк України проводить глибоке реформування банківського сектору.

Банківський нагляд – система заходів щодо контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких НБУ здійснює наглядову діяльність, законодавства України і встановлених нормативів з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку [12, с. 59].

Національний банк України здійснює банківський нагляд на індивідуальній та консолідованій основі та застосовує заходи впливу за порушення вимог законодавства щодо банківської діяльності.

Банківський нагляд на консолідованій основі – це нагляд, що здійснюється Національним банком України за банківською групою з метою забезпечення стабільності банківської системи та обмеження ризиків, на які наражається банк внаслідок участі в банківській групі, шляхом регулювання, моніторингу та контролю ризиків банківської групи у визначеному Національним банком порядку [12, с. 65]. Небанківські фінансові установи, які є учасниками банківської групи, також підлягають нагляду з боку Національного банку в межах нагляду на консолідованій основі.

НБУ здійснює банківський нагляд у формі інспекційних перевірок та безвиїзного нагляду.

Завданнями банківського регулювання та нагляду є: захист інтересів клієнтів і вкладників, які розміщують свої кошти в банках, від неефективного управління та шахрайства; створення конкурентного середовища в банківському секторі; забезпечення прозорості банківського сектору; підвищення стійкості та ефективності банківської діяльності; підтримка необхідного рівня стандартів і професіоналізму в банківському секторі.

Основними принципами організації сучасного банківського нагляду є:

1) багаторівневість системи нагляду за банками;

2) постійне вдосконалення нормативного та методичного забезпечення наглядових процесів;

3) вдосконалення наукового, матеріально-технічного та кадрового забезпечення банківського нагляду;

4) постійне підвищення кваліфікації спеціалістів банківського нагляду;

5) посилення публічності та прозорості фінансового стану банків, широке використання механізмів ринкової самодисципліни;

6) використання досвіду інших країн, запровадження міжнародних стандартів і кращої практики банківського нагляду.

Нагляд за діяльністю банківських установ визначається на підставі аналізу: видів і структури активних операцій (напрямки розміщення коштів банку); видів і структури пасивних операцій (джерел коштів банку); підходів до управління капіталом і капіталізацією банку; ліквідності банку та ліквідності балансу банку; збалансованості витрат і доходів, а також рівня прибутковості банку; рівня адміністративно-господарського, фінансового та стратегічного управління (менеджменту); рівня ризик-менеджменту в банку; системи внутрішнього контролю та аудиту; характеру взаємозв'язків банку з клієнтами та кредиторами тощо [54].

Ефективна система банківського нагляду має бути здатна ефективно розробляти, впроваджувати, здійснювати моніторинг та контролювати виконання наглядової політики за нормальних та стресових економічних та фінансових умов. Органи нагляду мають реагувати на зовнішні умови, які можуть негативно вплинути на банки та банківську систему. Існує ряд елементів або передумов, які чинять безпосередній вплив на ефективність нагляду на практиці, а саме:

- надійна та стійка макроекономічна політика;
- належним чином розвинута система формування політики фінансової стабільності;
- добре розвинута державна інфраструктура;
- чіткі принципи управління кризою, відновлення та роботи з проблемними установами;

- належний рівень системного захисту (або система державного захисту);
- ефективна ринкова дисципліна [55].

До факторів, які визначають ступінь проблемності банку та впливають на адекватність застосування Нацбанком заходів наглядового реагування, відносять характер допущених банком порушень, причини, які зумовили виникнення виявлених порушень, загальний фінансовий стан банку та розмір можливих негативних наслідків для кредиторів і вкладників даної банківської установи.

Основні принципи роботи органів банківського нагляду зі слабкими банками містять у собі:

- ✓ Оперативність. Якщо не розв'язувати проблеми оперативно, то вони швидко ускладнюються, роблячи важчими та дорожчими зусилля з їх розв'язання, при потенційній можливості їх перетворення в масштабніші або системні проблеми.
- ✓ Витрати-ефективність. При виборі альтернативних дій, спрямованих на досягнення цілей усунення слабкості банку, банківський нагляд повинен керуватися найменшим вартісним критерієм.
- ✓ Гнучкість. Органам банківського нагляду необхідно діяти досить гнучко при розгляді всього арсеналу наявних у нього владних повноважень для роботи зі слабким банком.
- ✓ Послідовність. Послідовні й адекватно сприйняті дії органів банківського нагляду не будуть деформувати конкурентне середовище.
- ✓ Проблема морального ризику. Заходи органів банківського нагляду не повинні створювати стимулів для банків, діючи таким чином, щоб відшкодувати збитки, які вони понести, по суті, з власної вини.
- ✓ Прозорість і співробітництво. Банк і орган банківського регулювання та нагляду повинні бути спрямовані на високий ступінь прозорості й обміну інформацією, яка стосується спільних дій щодо заходів фінансового оздоровлення [82, с. 20].

Національним банком України також розроблена система показників раннього реагування, згідно з якою проводиться рання діагностика проблемності

банку з метою превентивного втручання банківського нагляду в діяльність банківської установи в разі виникнення у неї певних проблем (табл. 1.2).

За показниками раннього реагування НБУ оцінці підлягають п'ять напрямків результативності роботи банку, а саме: рівень капіталізації, ліквідність і платоспроможність банку, якість і ризиковість активів, стабільність і якість ресурсної бази, а також ефективність діяльності банку. Кожна з цих позицій аналізується за певною кількістю показників, які мають установлені граничні значення, здебільшого встановлені окремо для кожної групи банків, з якими порівнюється визначена величина оцінюваного банку, і в результаті всіх порівнянь банківським наглядом виносяться рішення про необхідність і можливість застосування відповідних заходів наглядового реагування до даної банківської установи.

Таблиця 1.2

Система показників раннього реагування НБУ [39]

Спрямованість оцінки	Показники
1. Оцінка рівня капіталізації банку	<ul style="list-style-type: none"> - Регулятивний капітал, скоригований на суму нарахованих доходів та переоцінки основних засобів - Відношення негативно класифікованих активів до регулятивного капіталу - Коефіцієнти ризику
2. Оцінка рівня ліквідності та платоспроможності банку	<ul style="list-style-type: none"> - Показник миттєвої ліквідності - Показник поточної ліквідності - Питома вага високоліквідних активів до загальних активів - Сальдо між розміщеними і залученими коштами на міжбанківському ринку - Стан платоспроможності банку
3. Оцінка якості та ризиковості активів банку	<ul style="list-style-type: none"> - Частка негативно класифікованих активів у загальних активах - Частка безпроцентних та малодоходних активів у загальних активах - Частка дебіторської заборгованості у загальних активах - Частка основних засобів у загальних активах - Відношення резерву під кредитні операції з клієнтами до загального обсягу кредитних операцій з клієнтами - Частка цінних паперів у загальних активах банку - Частка ЦП (без ОВДП) в загальних активах - Відношення сформованого резерву під операції з цінними паперами до портфеля ЦП (без ОВДП)
4. Оцінка стабільності та якості ресурсної бази банку	<ul style="list-style-type: none"> - Частка коштів клієнтів у пасивах - Частка залучених коштів до запитання у зобов'язаннях банку - Частка залучених вкладів фізичних осіб у зобов'язаннях

5. Оцінка ефективності діяльності банку	<ul style="list-style-type: none"> - Рентабельність активів - Вартість зобов'язань - Рентабельність статутного капіталу - Чиста процентна маржа - Чистий спред - Відношення адміністративних витрат до загальних витрат банку - Коефіцієнт ефективності
---	--

Світова фінансова криза виносить на перший план проблему врегулювання проблемності банківських установ. Зокрема, місія Міжнародного валютного фонду в Україні рекомендує приділяти більше уваги питанню врегулювання ситуацій з проблемними банками та кризовому менеджменту в Україні.

До найбільш дієвих та ефективних способів розв'язання проблемності банківських установ відносять наступні заходи:

- розробка плану реструктуризації та реорганізації банку;
- злиття з іншим банком або поглинання іншим банком (в міжнародній практиці цей метод має назву M&A);
- купівля банку з прийняттям зобов'язань або поступова ліквідація;
- націоналізація проблемного банку державою [40].

План реструктуризації банку передбачає радикальні зміни в організаційній структурі та бізнес-плані банку. Такий спосіб розв'язання проблемності банку може бути ефективним тільки за умови, що банк може відновити фінансову стабільність у найкоротші терміни. Якщо керівництво проблемного банку не бажає здійснювати необхідні заходи, то орган банківського нагляду повинний розглянути можливість призначення зовнішнього адміністратора на певний термін для розробки плану реструктуризації та реалізації його на початковому етапі (спеціальна або тимчасова адміністрація). У такому випадку тимчасовий адміністратор повинен замінити і на тимчасовій основі взяти на себе управління банком. Після реструктуризації банку повинно бути призначено нове керівництво, оскільки колишнє керівництво виявило свою неспроможність ефективно управляти банком [8, с. 104].

За змістом реорганізація може бути об'єднувальною, розподільчою та реорганізація шляхом перетворення. До об'єднувальної форми належать злиття та приєднання.

Злиття передбачає припинення діяльності двох чи більше комерційних банків та передачу всіх майнових прав та зобов'язань новоствореному банку.

Приєднання передбачає припинення діяльності одного комерційного банку та передачу усіх майнових прав і зобов'язань іншому комерційному банку на правах філії.

До розподільчої форми належать поділ та виділення. Поділ передбачає припинення діяльності одного комерційного банку та передачу усіх його майнових прав та зобов'язань кільком новоствореним комерційним банкам. Виділення передбачає створення комерційного банку до якого переходять майнові права і зобов'язання банку що реорганізовується.

Перетворення передбачає зміну юридичного статусу товариства у вигляді якого був створений банк. При перетворенні до нового банку переходять усі майнові права і зобов'язання банку, що реорганізовується.

Також можливий варіант примусової реорганізації, в цьому випадку НБУ викуповує проблемний банк, здійснює реабілітацію цього банку, відновлює ліквідність та платоспроможність і продає банк на аукціоні, при цьому врахувавши витрати і отримання Національним банком України певного прибутку. Суб'єктами примусової реорганізації можуть бути як комерційні банки, що повноцінно функціонують на ринку, так і проблемні банки, які перебувають у стані фінансового оздоровлення або в стадії ліквідації.

Основними етапами реорганізації є:

1. Розробка підготовчих заходів та угоди про умови реорганізації.
2. Проведення спільної робочої наради представників НБУ з представниками банків, що реорганізуються.
3. Проведення загальних зборів акціонерів банку.
4. Укладення угоди про умови реорганізації; підготовка та підписання передаточного (розподільчого) балансу.

5. Повідомлення кредиторів банку про прийняття рішення про організацію.
6. Подання до балансового управління НБУ пакет документів, необхідних для проведення реорганізації та забезпечення безперебійної роботи банків під час реорганізації.
7. Подання документів для реєстрації та отримання ліцензії [8, с. 142].

У вітчизняній банківській практиці в якості заходу наглядового реагування також застосовується практика введення Національним банком України тимчасових адміністрацій до проблемних банків, яка регулюється законодавством України та нормативно-правовими актами НБУ. Згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність» тимчасова адміністрація представляє собою процедуру, що застосовується Національним банком України з метою забезпечення збереження капіталу й активів банку, оцінки його фінансового становища та вжиття відповідних заходів щодо приведення його діяльності відповідно до вимог банківського законодавства, відновлення його платоспроможності й ліквідності, стабілізації діяльності банку, усунення виявлених порушень, причин і умов, що призвели до погіршення фінансового становища [26].

Аналіз наступного варіанта розв'язання кризових ситуацій проблемних банків (злиття і поглинання) виявив такі основні положення. Незважаючи на всі існуючі негаразди, проблемний банк може з ряду причин бути привабливим для інвестора. Причиною його зацікавленості може бути доступ до певного сегмента ринку, купівля визначеного обсягу вигідних депозитів або розширення власної мережі. В такій ситуації наглядовий орган повинен вжити термінових заходів для організації процесу злиття чи поглинання до того, як активи проблемного банку знеціняться. При цьому покупець повинен мати повну і достовірну інформацію про всі прояви нестабільності проблемного банку. Конфіденційність цієї інформації повинна забезпечуватися шляхом підписання спеціальних угод або шляхом участі наглядового органу в цих процесах. Угоди зі злиття й поглинання - це зміна контролю над будь-яким підприємством. Під поняттям «поглинання» мається на увазі: цілісне придбання підприємства, його окремих частин,

стратегічна участь у капіталі (прямі інвестиції). Поглинання – це об'єднання двох або кількох юридичних осіб, за якого зберігається одна (поглинаюча) юридична особа, до якої переходять активи й зобов'язання юридичних осіб, що поглинаються [78, с. 4]. При цьому юридичні особи, що поглинаються, або припиняють своє існування, або стають підконтрольними через володіння контрольним пакетом акцій чи через володіння частками капіталу. Злиття є особливою формою поглинання, за якої компанія, що купується, втрачає юридичну самостійність [78, с. 5].

Злиття чи поглинання як спосіб розв'язання проблемності банківської установи, має певні переваги, серед яких ключовими хотілось би назвати такі твердження:

- наслідки проблемності банку для ринку мінімізуються, оскільки не відбувається призупинення надання банківських послуг клієнтам проблемного банку;

- виявляються повністю захищені права вимоги вкладників і кредиторів, оскільки всі активи проблемного банку передаються покупцю;

- зводяться до мінімуму витрати платників податків і системи страхування вкладів, оскільки проблемний банк залишається діючою юридичною особою і відсутні потенційні витрати на відшкодування втрат клієнтів цього банку у разі його банкрутства [50, с. 132].

Процес прийняття рішень про злиття й поглинання можна розбити на шість етапів. Перші три пов'язані з плануванням злиття чи поглинання, проведенням аналізу потенційного партнера для об'єднання й підготовкою договору по даній угоді. Наступні етапи пов'язані зі здійсненням намірів безпосередньо на практиці. Структуризація етапів процесу злиття чи поглинання наведена на рис. 1.3.

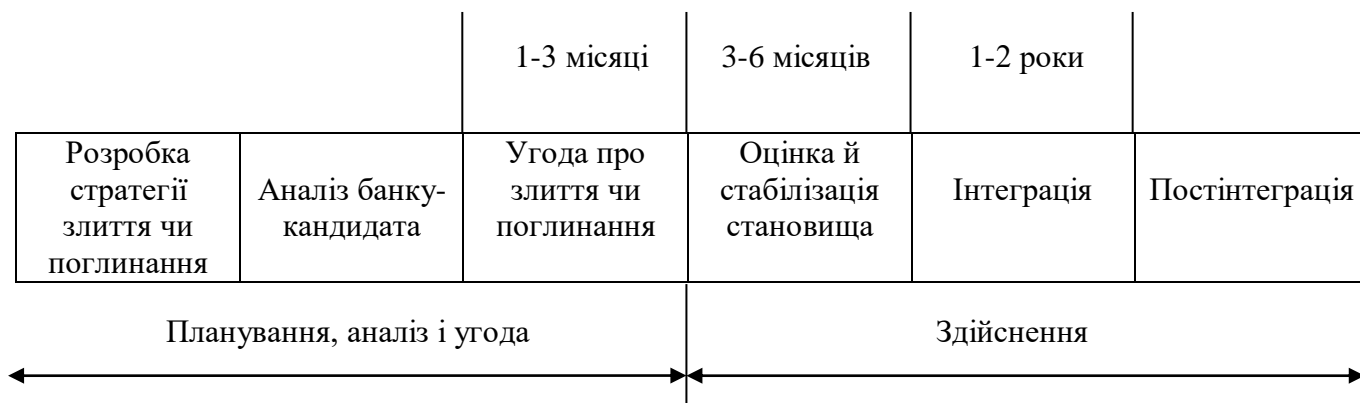

Рис. 1.3. Етапи процесу злиття чи поглинання [8, с. 181]

Якщо банк планує стратегію виходу на нові ринки, то до уваги треба взяти такі фактори:

- співвідношення ризику й прибутковості;
- бізнес-цілі, спеціалізація та імідж організації;
- вимоги до величини капіталу;
- відповідні законодавча й нормативна бази;
- діяльність конкурентів;
- ринкові умови економіки.

Процес злиття чи об'єднання повинен проходити дуже швидко в конфіденційні обстановці і при правильному виборі об'єкта і консультантів. Основними перевагами, що досягаються при злитті й приєднанні, як правило, є:

1. досягнення ефекту фінансової та операційної синергії;
2. швидке набуття бажаних темпів росту й збільшення рівня рентабельності за рахунок збільшення обсягу операцій;
3. завоювання нового сегмента ринку;
4. можливість для банку зайняти місце в рейтингу в числі кращих серед банків країни, регіону чи групи;
5. набуття високого рівня спеціалістів, що доповнює чи перевищує рівень знань і кваліфікації попереднього персоналу [8, с.186].

У найближчі декілька років на українську банківську систему чекає період злиття і поглинання. Стабільність сектора залежатиме від своєчасних дій НБУ,

який має досить ресурсів і досвіду як кризовий менеджер. Прогнозується, що протягом найближчого періоду загальна кількість банків поменшає, тоді як частка іноземного капіталу в банківському секторі зростає з 40 % до 60 %. Водночас кількість вітчизняних банків за цей же період може скоротитися за рахунок невеликих банків, які мають до 5 % активів українського банківського сектора.

За переконанням банківських експертів, злиття і поглинання у сфері банківського бізнесу можуть стати найдієвішим інструментом збільшення ефективності функціонування фінансової сфери України. Вони радять власникам банків уважніше придивитися до таких методів, як злиття/поглинання, оскільки вважають його нормальним цивілізованим шляхом розв'язання проблемності банку.

Наступним варіантом розв'язання кризових явищ проблемного банку може стати рішення про націоналізацію банку, яке приймається, як правило, у тому випадку, коли за короткий термін не вдається знайти інвестора. У міжнародній практиці у такому випадку орган, який видав ліцензію, закриває та ліквідує слабкий банк. Засновується новий банк, що має статус «міст-банку», і належить державі. Він одержує ліцензію, управляється ліквідаційною комісією, яка приймає рішення про те, які активи і зобов'язання повинні бути передані міст-банку; в кінцевому підсумку банк продається приватним акціонерам. Усі інші активи та зобов'язання залишаються в ліквідаційній комісії та згодом ліквідовуються відповідно до процедур, установлених національним законодавством. Якщо це можливо, остаточне рішення – тобто продаж міст-банку – повинно бути прийняте в найкоротші строки [81, с. 24].

Для України поняття націоналізації банку нове, що, правда, не впливає на можливість його активного запровадження у вітчизняну банківську практику. Зокрема уряд України відкрив можливість націоналізувати «проблемні» банки. У постанові, ухваленій спільно Кабінетом Міністрів і Національним банком «Про затвердження Порядку участі держави в капіталізації банків» від 04.11.2008р. № 960, йдеться про можливість викупу контрольного пакету акцій банків, у яких повністю припинені розрахунки [39].

Якщо проаналізувати міжнародну практику управління проблемними активами банків, то можна зазначити, що заходи із подолання проблемності банків можуть бути централізовані, коли кризові явища спостерігаються в більшості системоутворюючих банків країни, та децентралізовані, коли труднощів зазнає відносно невелика кількість банків. При цьому слід наголосити, що при централізованому варіанті вирішення проблемності банків можливий викуп проблемних активів банків самим центральним банком країни, чи – створення спеціальної державної структури з роботи з проблемними активами банківських установ. При децентралізованому варіанті вирішення проблемності банків ініціатива з подолання труднощів надається самим банкам.

Зважаючи на глибину кризи та частку проблемності банків України, для вирішення поставлених завдань можлива передача проблемних банків або в управління Фонду гарантування вкладів фізичних осіб або створення спеціалізованого державної установи з роботи з проблемними активами, метою якої буде управління майном банкрутів або викуп безнадійних активів у кредитно-фінансових установ.

В умовах, що склалися, важливо також не допускати збільшення частки проблемних активів банку понад межу 15 %, тому що надмірна частка проблемних кредитів в кредитному портфелі банку значно вичерпує резервні можливості банківської установи, що негативно впливає на її можливість захищати себе від інших банківських ризиків, і в результаті може призвести до втрати банком значної частки капіталу, і як результат – втрати платоспроможності. Окрім того, для відновлення ліквідності банківської системи України важливо також розблокувати ринок міжбанківських кредитів шляхом надання гарантій Уряду за участю Національного банку.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

На основі проведеного дослідження теоретичних підходів до визначення проблемності банківських установ можна зробити такі висновки.

1. В економічній літературі подаються різноманітні тлумачення таких понять, як: «проблемний банк», «нежиттєздатний (слабкий) банк», «неплатоспроможний банк», «некерований банк» тощо. І саме від чіткого визначення цих понять залежить ефективність здійснення банківської діяльності і діяльності НБУ щодо таких банків.

2. Сьогодні банківська система України переживає складні часи, що насамперед зумовлені світовою фінансовою кризою і, як наслідок, кризою ліквідності вітчизняних банків. Після чого надійні і стабільні банки можуть стати проблемними. Світова фінансова криза виносить на перший план проблему врегулювання проблемності банківських установ. Зокрема, місія Міжнародного валютного фонду в Україні рекомендує приділяти більше уваги питанню врегулювання ситуацій з проблемними банками та кризовому менеджменту в Україні.

3. Відповідно до Закону України від 15.11.2016 року «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» проблемний банк – це банк, що відповідає хоча б одному з таких критеріїв:

1) банк допустив зменшення розміру регулятивного капіталу та/або нормативів капіталу банку, встановленого законом та/або нормативно-правовими актами Національного банку України, на 10 і більше відсотків протягом звітного місяця;

2) банк не виконав вимогу вкладника або іншого кредитора, строк якої настав п'ять і більше робочих днів тому;

3) системне порушення банком законодавства, що регулює питання запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

4) банк порушив вимоги законодавства щодо порядку подання та/або оприлюднення звітності, в тому числі подав Національному банку України та/або

оприлюднив недостовірну звітність, що призвело до суттєвого викривлення показників фінансового стану банку;

5) систематичне незабезпечення ефективності функціонування та/або адекватності системи управління ризиками, що створює загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку.

4. Проаналізувавши дані по проблемних банках з 2014 року по сьогоднішній день, а саме банках, які було визнано неплатоспроможними, бачимо, що з 180 банків:

- в 2014 – 33 банки визнано неплатоспроможними;
- в 2015 – 33 банки;
- в 2016 – 21 банк;
- станом на 12.10.2017 р. – 8 банків визнано неплатоспроможними.

На даний момент 70 банків продовжили працювати, 14 банків вийшли з проблемності, 1 банк було націоналізовано, 3 банки відновили роботу. Тобто на сьогоднішній день в банківській системі України працює всього 88 банків, а інші 92 або в стані ліквідації, або тимчасової адміністрації.

5. До найбільш дієвих та ефективних способів розв'язання проблемності банківських установ відносять наступні заходи:

- розробка плану реструктуризації банку;
- злиття з іншим банком або поглинання іншим банком (в міжнародній практиці цей метод має назву M&A);
- купівля банку з прийняттям зобов'язань або поступова ліквідація;
- націоналізація проблемного банку державою.

6. З міжнародної практики по управлінні проблемними активами банків можемо побачити, що заходи із подолання проблемності банків можуть бути централізовані, коли кризові явища спостерігаються в більшості системоутворюючих банків країни, та децентралізовані, коли труднощів зазнає відносно невелика кількість банків. При цьому слід наголосити, що при централізованому варіанті вирішення проблемності банків можливий викуп проблемних активів банків самим центральним банком країни, чи – створення

спеціальної державної структури з роботи з проблемними активами банківських установ. При децентралізованому варіанті вирішення проблемності банків ініціатива з подолання труднощів надається самим банкам.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЯВЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНИХ ПРОБЛЕМНИХ БАНКІВ ТА МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ НИМИ

2.1. Аналітична оцінка сучасного стану банківської системи України

Три роки тому, на початку 2014, в Україні було 180 банків. Більшість із них не розкривали реальних власників, а звітність не відображала реального стану справ. Навіть аудиторські висновки не гарантували об'єктивної оцінки. На ринку активно працювали «банки-пральні» - які займалися відмиванням грошей шляхом здійснення схемних операцій; «пилососи» - банки, які збирали кошти вкладників та фінансували ними інші бізнес-проекти власника банку чи його родичів; «зомбі-банки» - банки, закриті регулятором через структурні проблеми, які накопичилися в ньому після кризи 2008-2009 рр. та створені для вигідного продажу «бебі-бумери» - банки, створені в період «бебі-буму» 2010-2013 років, створювалися з метою подальшого перепродажу, діяльністю на ринку практично не займалися. Усі вони де-факто вже були банкрутами, проте підтримувались на «штучному диханні» [31].

З метою оцінки ризиків та визначення спроможності протистояти потрясінням на фінансовому ринку НБУ в 2015 році розпочав стрес-тестування українських банків. У 2015 році проведено обстеження найбільших 20 за розміром активів банків. У результаті виявлено, що 16 банків із 20 найбільших потребували додаткового капіталу. Більшість із них достроково виконали погоджену з Національним банком програму капіталізації та реструктуризації [67, с. 62].

У 2016 році НБУ завершив діагностичне обстеження наступних за розміром 40 банків. Частка загальних активів цих банків становила 9,5 % банківської системи. Загалом діагностичне обстеження протягом 2015 – 2016 років пройшли банки, які сукупно займають більше 98 % активів сектору. У НБУ зауважують, що з топ-60 банків, які вже пройшли діагностику, 21 банк з самого початку не потребував докапіталізації, 9 банків станом на початок лютого 2017 року

виконали затверджені НБУ програми докапіталізації в повному обсязі, 4 банки - «Хрещатик», «Фідобанк», «Платинум Банк» і «Фортуна-банк» - за невиконання програм докапіталізації, визнані неплатоспроможними, 26 банків виконують взяті на себе зобов'язання щодо докапіталізації згідно із затвердженим графіком [30].

З 13 лютого 2017 року розпочато діагностичне обстеження якості активів та достатності капіталу 33 банків, які ще не пройшли цю процедуру, розмір активів яких менше 2 % активів банківської системи. Цей процес пройшов в два етапи - до 1 червня і 1 серпня 2017 року [77]. З цього часу вже визнано неплатоспроможними 6 банків – ПАТ «Вектор Банк», ПАТ «Фінбанк», ПАТ «Діамантбанк», АКБ «Новий», ПАТ КБ «Гефест» та ПАТ «Банк Богуслав»

Так як головною функцією банківського нагляду є виявлення проблемних банків і застосування відповідних заходів щодо них НБУ необхідно постійно моніторити звітність банків та їхній фінансовий стан. Однією з ознак наявності ускладнень, окрім погіршення загальноприйнятих показників, що характеризують фінансову стійкість банківської установи, є неодноразове порушення нормативів встановлених нацбанком, або дотримання нормативів на граничному рівні.

Для того щоб краще зрозуміти діяльність банківської системи за останніх 5 років потрібно проаналізувати таблицю 2.1.

Таблиця 2.1

Динаміка показників банківської системи України за 2012-2016 рр.

Показники	Роки				
	2012	2013	2014	2015	2016
1. Кількість банків, що мають ліцензію НБУ на здійснення банківських операцій	176	180	163	117	96
2. Кількість банків з іноземним капіталом	53	49	51	41	38
3. Кількість банків зі 100% іноземним капіталом	22	19	19	17	17
4. Частка банків з іноземним капіталом	32%	26%	31%	36%	35%
5. Частка банків з приватним українським капіталом	50%	56%	47%	36%	13%
6. Частка державних банків	18%	18%	22%	28%	52%
7. Активи банківської системи, млрд. грн.	1 127	1 278	1 316	1 254	1 256

* складено за матеріалами [46]

З таблиці 2.1 ми можемо побачити як змінювалася кількість банків протягом 2012-2016 років, а на рис. 2.1 ми можемо це порівняти з динамікою змін активів банківської системи.

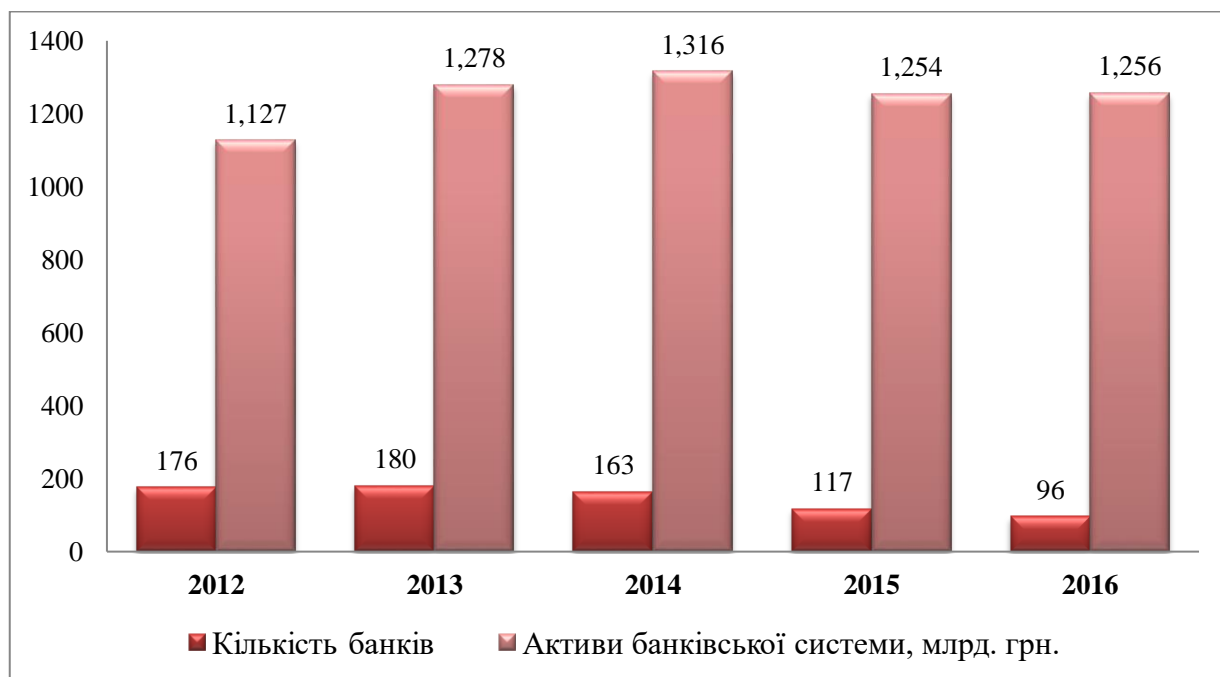

Рис. 2.1. Динаміка активів банківської системи і кількості банків протягом 2012-2016 рр. [46]

Отже, бачимо, що найбільше банків було в 2013 році – 180, а станом на 01.01.2017 року залишилося всього 96, тобто зменшилось на 84 банки. А от найвищий пік активів банківської системи був в 2014 році – 1 316 млрд. грн., за рік він зменшився на 62 млрд. грн. до 1 254 млрд. грн., а вже протягом 2016 року вони хоч і не суттєво але збільшилися на 2 млрд. грн. Найнижча сума активів була в 2012 році – 1 127 млрд. грн. Також бачимо, що із зменшенням загальної кількості банків зменшувалися не лише банки з українським капіталом, а й банки з іноземним капіталом. Тому що материнські компанії іноземних банків виводили їх з українського ринку через високі ризики в банківському секторі.

Також в таблиці 2.1 і на рис. 2.2 бачимо частку тих чи інших банків залежно від власності. Якщо банки з іноземним капіталом в середньому займали біля 30% на протязі останніх 5 років, то банки з державною часткою і з приватним українським капіталом з 2012 по 2016 роки змінилися кардинально. Так в 2012 році банки з приватним українським капіталом займали 50 %, в 2013 році – 56 % і

з кожним роком поступово зменшились до 13 %, які ми маємо на кінець 2016 року, а банки з державною часткою навпаки в 2012 році займали всього 18 %, за 4 роки збільшилися всього на 10 %, а вже на кінець 2016 року становили 52 %, що можна пояснити націоналізацією Приватбанку після того як його було визнано неплатоспроможним. Але закриття інших банків також відіграло свою роль в розподіленні часток за структурою власності.

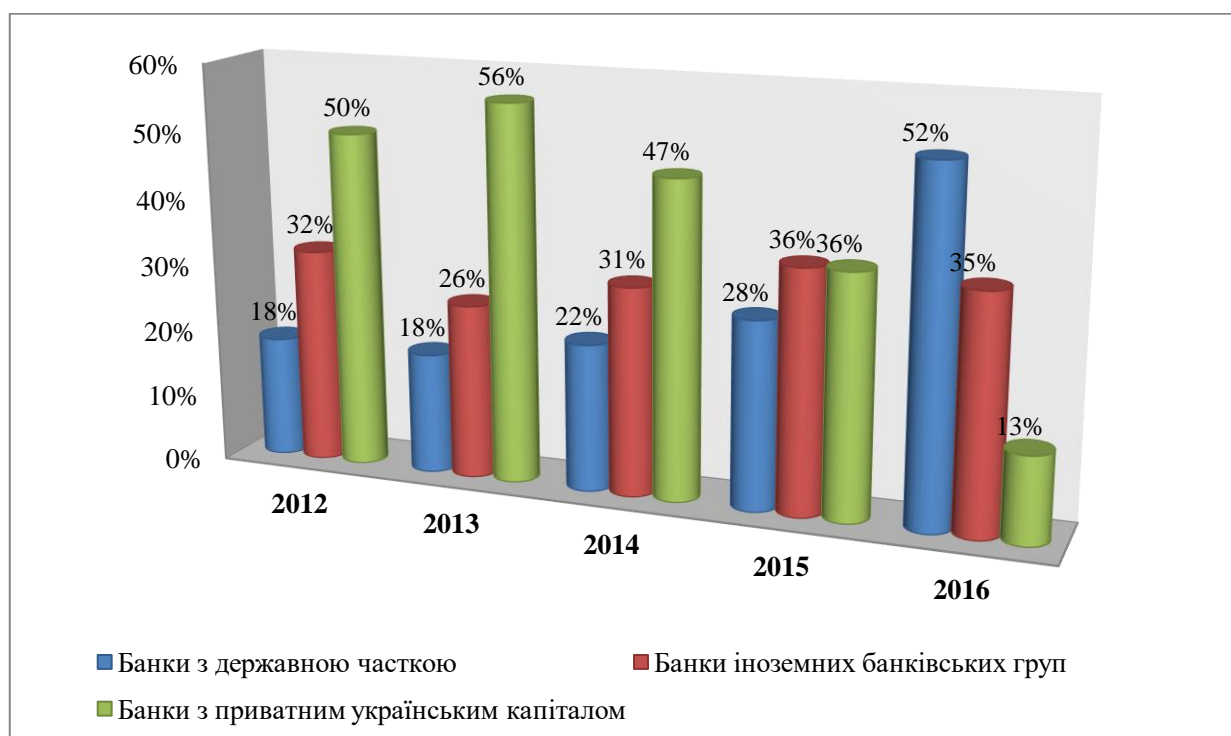

Рис. 2.2. Структура власності активів банківської системи України [46]

Згідно з даними Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [59] станом на 19.11.2017 року виведення проблемних і неплатоспроможних банків з ринку відбувається так:

- банки з тимчасовою адміністрацією – 4;
- банки, що ліквідуються – 90;
- банки, ліквідація яких завершена – 32;
- банки, продані інвесторам – 1;
- банки, продані державі – 1.

Як відомо, в Україні виплатою коштів вкладникам неплатоспроможних банків є Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, при умові, що цей банк був учасником фонду. Розмір гарантованої суми відшкодування становить 200 тис.

грн. В таблиці 2.2 ми маємо можливість проаналізувати основні показники роботи ФГВФО за останні 5 років.

Таблиця 2.2

Динаміка основних показників роботи ФГВФО за 2012-2016 рр.

Показники	Роки				
	2012	2013	2014	2015	2016
1. Кількість банків – учасників фонду	174	178	161	118	99
2. Сума вкладів фізичних осіб, млрд. грн.	338,5	402,6	382,1	362,3	382,1
3. Кількість вкладників, млн. осіб	44,4	47,4	46,5	44,7	41,1
4. Середній розмір вкладу, грн.	7 619	8 486	8 213	8 104	9 298
5. Процент покриття кількості вкладників, %	-	99,4	98,7	98,8	98,6
6. Фінансові ресурси фонду, млн. грн.	6 092,1	7 292,6	16 872,6	14 084,4	15 315,9
7. Кошти, що виплачені вкладникам неплатоспроможних банків, млн. грн.	-	-	-	65 929,8	80 865,5

* складено за матеріалами [59]

З таблиці 2.2 бачимо, що як зменшувалася кількість банків протягом останніх років, так і зменшувалися банки учасники фонду. Також бачимо, що сума вкладів фізичних осіб максимальною була в 2013 році – 402,6 млрд. грн., після чого вона зменшувалася і лише в 2016 році збільшилася до 382,1 млрд. грн., середній процент покриття кількості вкладників близький до 99 %. Також можемо побачити, що кошти вкладникам неплатоспроможних банків почали виплачуватися в 2015 році і продовжуються до тепер.

Як відомо багато банків було визнано неплатоспроможними через те що обсяг статутного капіталу був меншим ніж цього вимагав НБУ. Так згідно Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання негативному впливу на стабільність банківської системи» від 04.07.2014 р. №1586-VII [28], мінімальний розмір статутного капіталу на момент державної реєстрації юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, збільшено з 120 млн. грн. до 500 млн. грн.

З метою виконання положень Закону, НБУ розроблено графік поступового приведення статутного капіталу у відповідність до вимог, а саме до розміру, не меншого, ніж:

120 мільйонів гривень – до 17 червня 2016 року;

- 200 мільйонів гривень – до 11 липня 2017 року;
- 300 мільйонів гривень – до 11 липня 2018 року;
- 400 мільйонів гривень – до 11 липня 2019 року;
- 450 мільйонів гривень – до 11 липня 2020 року;
- 500 мільйонів гривень – до 11 липня 2024 року.

Станом на початок 2016 року в Україні функціонувало 19 банківських установ, обсяг статутного капіталу яких був меншим за 120 млн. грн. За підсумком 2016 року кількість таких установ скоротилася до трьох.

Згідно із затвердженим графіком збільшення мінімального статутного капіталу, до 11 липня 2018 року українським банки мають зареєструвати статутний капітал не менший за 300 млн. грн. За підсумком 2016 року кількість банків, обсяг статутного капіталу яких менший за цю позначку, складає 44 [46].

В таблиці 2.3 ми можемо побачити основні показники капіталу банків України за останніх 5 років і проаналізувати їх.

Таблиця 2.3

Динаміка основних показників капіталу банків України за 2012-2016 рр.

Показники	Роки				
	2012	2013	2014	2015	2016
1. Статутний капітал, млрд. грн.	175	185	180	209	415
2. Регулятивний капітал, млрд. грн.	179	205	189	105	110
3. Власний капітал, млрд. грн.	170	193	148	115	124
4. Адекватність регулятивного капіталу (Н2), %	18%	18%	15%	10%	13%
5. Частка капіталу в пасивах, %	15%	15%	11%	9%	10%

* складено за матеріалами [46]

Бачимо, що статутний капітал постійно збільшувався, окрім 2014 року, і за 5 років він збільшився на 240 млрд. грн., а максимальний розмір власного і регулятивного капіталу був в 2013 році, потім зменшувався і лише в 2016 почав збільшуватися. Граничний мінімум адекватності регулятивного капіталу становить 10 %, як бачимо він постійно зменшувався і лише в 2015 році дорівнював 10 %, а за 2016 рік збільшився до 13 %, тобто ризик того що банк не зможе своєчасно та в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями

збільшився. Аналогічно зменшувалася і частка капіталу в пасивах, мінімальною була в 2015 році – 9 %, а в 2016 році збільшилася до 10 %.

Також потрібно проаналізувати роботу банківської системи України в цілому, і це ми можемо зробити переглянувши таблицю 2.4.

Таблиця 2.4

Основні показники результатів діяльності банківської системи

України, млн. грн.

Показники	Роки				
	2012	2013	2014	2015	2016
1. Чистий процентний дохід	49 343	49 051	54 086	39 066	44 169
2. Чистий комісійний дохід	18 081	20 999	23 387	22 568	24 180
3. Результат від торговельних операцій	3 231	3 304	15 511	21 490	8 243
4. Чистий операційний дохід від основної діяльності	70 655	73 354	92 984	83 124	76 592
5. Чистий інший операційний дохід	-7 401	-7 207	-5 486	-3 424	-1 315
6. Чистий операційний дохід	63 254	66 147	87 498	79 700	75 277
7. Інший дохід	2 712	5 566	5 064	4 577	5 674
8. Загальні адміністративні витрати	37 265	40 672	44 614	36 742	39 356
9. Відрахування в резерви	23 423	27 975	103 297	114 541	198 310
10. Податок на прибуток	379	1 630	-2 383	-406	-418
11. Фінансовий результат поточного року	4 899	1 436	-52 966	- 66 600	-159 387
12. Коефіцієнт ефективності діяльності	140,01%	138,43%	154,48%	167,14%	152,34%
13. ROA	0,45%	0,12%	-4,07%	-5,46%	-2,48%
14. ROE	3,03%	0,81%	-30,46%	-51,91%	-26,56%

* складено за матеріалами [46]

Як бачимо, чистий процентний дохід в 2016 році порівняно з 2012 роком зменшився на 5 млн. грн., а максимальним він був в 2014 році – 54 086 млн. грн., а от комісійні доходи постійно збільшувалися, окрім 2015 року. Рентабельність використання активів була додатною лише в 2012-2013 рр., а всі наступні роки коливалася біля (-4 %). Рентабельність власного капіталу так само додатною була лише в 2012-2013 рр., а в 2015 році була найнижчою – (-51,91 %).

Також в таблиці 2.4 і на рисунку 2.3 бачимо, що чистий операційний дохід від основної діяльності збільшувався до 2014 року, а потім зменшувався, в 2016 році він вже становив 76 592 млн. грн. Відрахування в резерви постійно збільшувалося і за 5 років з 23 423 млн. грн. суттєво вирости до 198 310 млн. грн.,

а от загальний фінансовий результат постійно зменшувався, з 4 899 млн. грн. в 2012 році до (-159 387) млн. грн., що говорить про те що в роботі банківської системи України є великі проблеми.

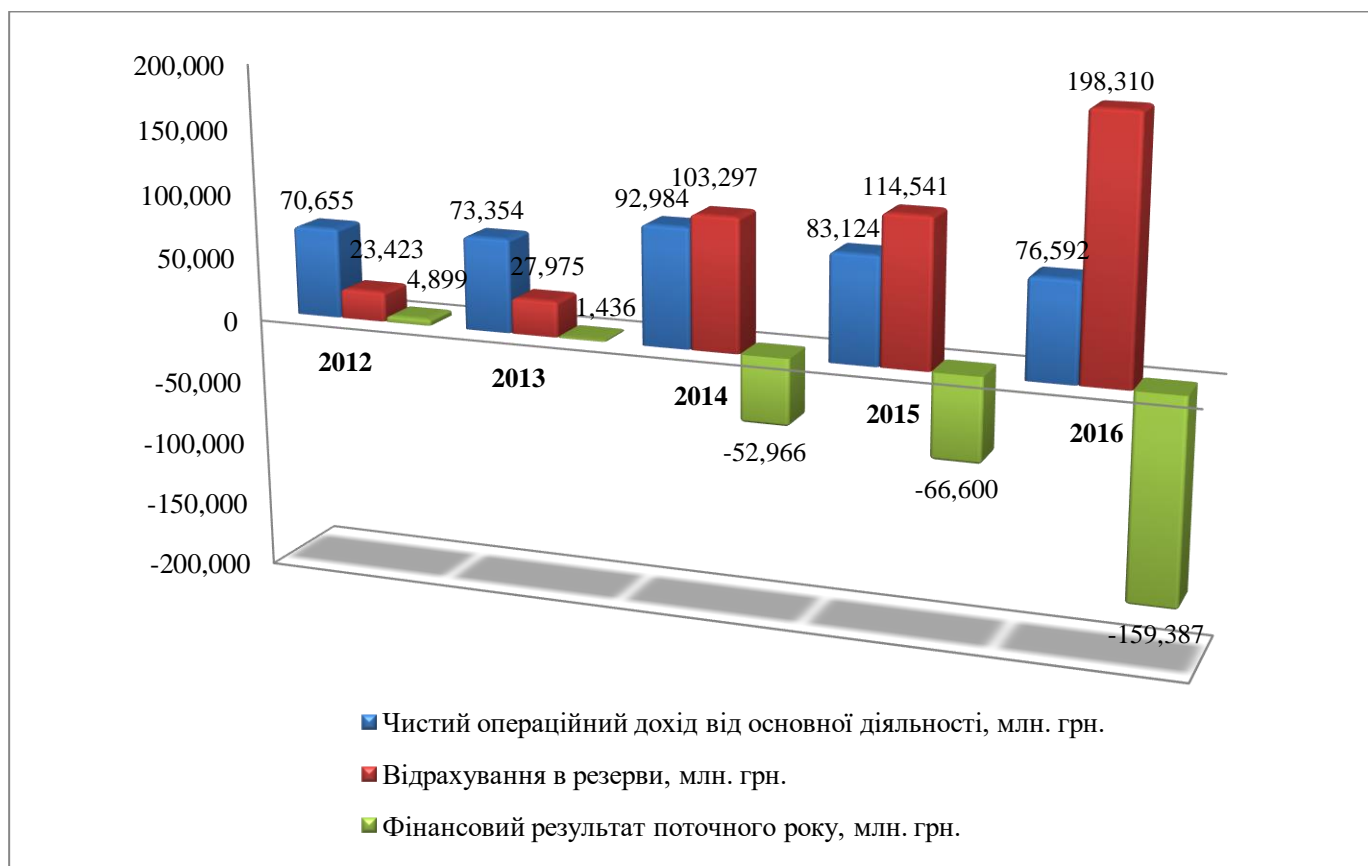

Рис. 2.3. Динаміка основних показників діяльності банківської системи України [46]

За підсумком 2016 року доходи банків України, у порівнянні з аналогічним періодом минулого року, знизилися на 4,3 % і становили 190,69 млрд. грн., в той час як витрати зросли на 31,7 % – до 350,08 млрд. грн. Фінансовий результат діяльності банківської системи України за підсумком 2016 року був від’ємним та склав (-)159,39 млрд. грн. ((-)66,60 млрд. грн. за 2015 р.). Зменшення доходів протягом 2016 року порівняно з відповідним періодом минулого року пов’язане в першу чергу з отриманням збитків від торговельних операцій (за рахунок збитків від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами) та скороченням процентних доходів, обсяг яких порівняно з відповідним періодом минулого року скоротився на 62 % та станом на 01.01.2017 р. відповідав 8,24 млрд. грн. За підсумком 2016 року значно збільшились обсяги відрахувань у резерви, сума яких

станом на 01.01.2017 р. склала 198,31 млрд. грн. (за підсумком 2015 р. – 114,54 млрд. грн.).

Зазначимо, що обсяг збитків банківської системи за 2016 року значно перевищив аналогічний показник 2015 року, переважно внаслідок вагомого зростання сум відрахування в резерви протягом IV кв. 2016 року (до 198,31 млрд. грн. станом на 01.01.2017 р.), зумовленого виконанням плану врегулювання діяльності ПАТ КБ «Приватбанк» в межах процесу націоналізації установи.

Серед найбільш прибуткових за підсумком минулого року банків були виключно іноземні фінансові установи – Райффайзен Банк Аваль, Сітібанк та ОТП Банк, «Креді Агріколь Банк» та «ІНГ Банк Україна». На топ-3 найбільш прибуткових банків припадало 57,5% загального обсягу прибутку, отриманого банківською системою України в цілому.

А найбільш збитковими стали «Приватбанк», «Укрсоцбанк», «ВТБ Банк», «Промінвестбанк» і «Альфа-Банк» [46].

2.2. Причини, розвиток та наслідки кризи банківської системи в Україні

Основним проявом і складовою частиною загальної фінансово-економічної кризи, що охопила Україну, була банківська криза, яка стала найбільш серйозним потрясінням як для банківської системи, так і для національної економіки загалом. Вона була викликана, як багато інших банківських криз у світі, надзвичайно високими темпами зростання кредитів. Якщо у 2004 р. їхня величина становила 25,7 % ВВП, то вже у 2008 р. вона досягла 77,3 % [7, с. 34]. Кредитний бум в економіці України мав свої структурні особливості, що посилювали наслідки кризи. По-перше, це надзвичайно високі темпи обсягів кредитування фізичних осіб; по-друге, збільшення, починаючи з 2004 р., питомої ваги кредитів в іноземній валюті; по-третє, зростання питомої ваги 51 довгострокових кредитів усередині країни. Так, за підсумками 2008 р. питома вага кредитів в іноземній валюті загалом досягла 59,1 %, зокрема для фізичних осіб – 65,8 %, для юридичних осіб – 51,1 %, тоді як ще у 2005 р. відповідний показник становив лише 35,6 %. Це, як відомо, стало результатом політики фіксованого валютного

курсу, якої дотримувався НБУ, а в цей період допустив навіть деяку ревальвацію курсу, незважаючи на те, що інфляція в країні лише прискорювалася, досягнувши, за підсумками 2008 р., 22 %. [18, с. 64]. Щодо питомої ваги довгострокових кредитів усередині країни (терміном понад 5 років), то при відносно короткострокових зовнішніх позиках банківського сектору (які збільшилися за 2005 – 2008 рр. в 14,8 рази та сформували 38,8 % консолідованого зовнішнього боргу України) вона навіть у 2008 р. зросла на 5,1 в. п. і становила 31,8 %, при цьому в структурі споживчих кредитів на придбання, будівництво і реконструкцію нерухомого майна – 92,4 % [18, с. 68]. Таким чином, вищезазначене визначило фактично глибину банківської кризи в Україні на фоні кредитного стиснення для вітчизняних позичальників на зовнішніх ринках.

На думку академіка В. Гейця, основні причини кризи у банківській сфері України не вичерпуються зазначеним. З поміж інших макроекономічних особливостей періоду 2005-2008 рр., які значно вплинули на стан економіки України напередодні глобальної фінансової кризи, він виділяє такі: значні зміни в структурі витрат консолідованого бюджету України в напрямку витрачання бюджетних коштів на цілі підтримання платоспроможного попиту населення. Зокрема, на оплату праці і трансферти населенню у 2005-2008 рр. витрачалося понад 50 % бюджетних коштів, тоді як у 2000-2002 рр. цей показник не перевищував 38 %. Отже, це стало першопричиною прискорення інфляції в передкризовий період; криза платіжного балансу – дефіцит рахунку поточних операцій, який покривається в основному за рахунок короткотермінових зовнішніх позик [15, с. 10]. Так, короткотерміновий зовнішній борг України складався у 2008 р. з 26 млрд. дол. США короткотермінових зовнішніх зобов'язань банківського сектору і сектору не фінансових корпорацій. У 2009 р. короткостроковий борг досяг 45 млрд. дол. США і на 30 % перевищив міжнародні резерви НБУ, що безумовно загрожувало розгортанням серйозної кризи не лише у банківській системі, а й у всій економіці загалом; динаміка пропозицій грошей в економіці (на рівні 80-90 %) визначалася викупом НБУ іноземної валюти, яка надходила в країну переважно не в результаті перевищення експорту над

імпортом, а завдяки зовнішнім запозиченням, зокрема позикам, наданим Україні МВФ, що дозволило реструктуризувати близько 70 % боргів корпоративного і банківського секторів [15, с. 15].

У цих складних макроекономічних умовах загострилися проблеми вітчизняного банківського сектора, вразливість якого під час кризи порівняно з іншими країнами проявилася у наступному:

- зменшення рівня капіталізації.
- незбалансованість структури активів та зобов'язань.
- зниження прибутковості та ефективності діяльності банківських установ.

Основні причини банківської кризи в Україні.

Негативними наслідками впливу банківської кризи на фінансову стійкість українських банків є такі [61, с. 30]:

- ✓ зниження якості банківських активів;
- ✓ втрата довіри з боку вкладників, істотне падіння курсу національної валюти як наслідок скорочення грошових заощаджень із приватного сектору;
- ✓ зниження ліквідності;
- ✓ зменшення капіталізації банків;
- ✓ скорочення ресурсної бази банків;
- ✓ зростання процентних ставок;
- ✓ збільшення обсягів неповернутих валютних кредитів.

З метою нейтралізації кризових процесів на початкових етапах розгортання світової фінансової кризи національними урядами та центральними банками надавалась допомога банківським установам, спрямована на забезпечення їхньої ліквідності та для викупу проблемних активів. Першочергові антикризові заходи концентрувалися саме в грошово-кредитній сфері. Міжнародним валютним фондом з метою розбудови системи макроекономічного регулювання як підґрунтя для антикризових заходів в майбутньому, було запропоновано українському уряду напями подолання нестабільності у вигляді «Меморандуму про економічну та фінансову політику», який було підписано у 2008 р. Відповідно до документу органами регулювання та нагляду України була розроблена програма

протидії наслідкам фінансово-економічної кризи, що передбачала здійснення реформ у грошово-кредитній та курсовій політиці, а також рекапіталізації банків.

Основні заходи, передбачені зазначеним Меморандумом, стосуються таких сфер, як:

- грошово-кредитна та курсова політика, які повинні ґрунтуватися на використанні гнучкого режиму обмінного курсу, подальшому зміцненні незалежності центрального банку та на більш жорстких (у короткостроковій перспективі) монетарних методах регулювання;
- політика у фінансовому секторі, яка повинна передбачати розробку органами регулювання та нагляду комплексної стратегії санації та рекапіталізації банків, а також забезпечення рівного та прозорого доступу комерційних банків до ресурсів НБУ, підвищення розміру застрахованих вкладів фізичних осіб, посилення моніторингу діяльності банків та системи нагляду за ними;
- податково-бюджетна політика, реалізація якої повинна передбачати збільшення фінансування на випадок безробіття та адресну підтримку рівня доходів певних соціальних груп населення [41].

Більшість фахівців зазначали, що поширення світової кризи в Україні зумовило нові виклики для грошово-кредитної політики: об'єктивна необхідність вливання значних обсягів кредитів рефінансування НБУ з метою подолання кризи ліквідності банківської системи суперечила цілям досягнення цінової і курсової стабільності в Україні. Адже досягнення антикризової мети щодо подолання кризи ліквідності, а також виконання основної функції НБУ – забезпечення стабільності національної валюти (складовими якої є цінова й курсова стабільність) – вимагали застосування протилежних (за своїм впливом на ці показники) монетарних інструментів. Поза тим, вже в період виходу з кризи актуалізувалися питання оздоровлення банківської системи, її реструктуризації та повернення довіри до неї з боку клієнтів з огляду на необхідність підвищення її ефективності та конкурентоспроможності в посткризовому періоді.

Основним змістом дій НБУ впродовж першої половини 2008 р. було підтримання курсової стабільності через збалансування платіжного балансу і регулювання кон'юнктури валютного ринку. З цією метою в докризовий період НБУ було вжито заходів щодо стримування темпів припливу іноземної валюти в країну, зменшення короткотермінової та спекулятивної складової руху капіталів, обмеження темпів надання валютних кредитів.

Початок кризи відповідним чином вплинув на умови формування курсу української валюти, а саме:

- ✓ зменшився приплив капіталу до банківського сектору;
- ✓ різко підвищився попит на валюту на міжбанківському та готівковому валютних ринках;
- ✓ в очікуванні девальвації гривні активізувалося виведення капіталу з країни;
- ✓ зменшилася експортна виручка внаслідок падіння цін на продукцію металургії;
- ✓ продовжувалося зростання обсягів імпорту [63, с. 201].

У 2008 р. зведене сальдо платіжного балансу вперше після 2000 р. стало від'ємним і склало 3,1 млрд. дол. США. Погіршення платіжного балансу в цей період стало наслідком як зростання від'ємного сальдо поточного рахунку (11,9 млрд. дол. США), так і суттєвого зменшення додатного сальдо балансу фінансового рахунку (рахунку фінансових операцій з капіталом) – на 40,1 % у порівнянні з 2007 р. до 8,8 млрд. дол. США. Таке погіршення показників сталося з одного боку, внаслідок від'ємного балансу доходів у 2 млрд. дол. США, що пов'язано із зростанням дивідендів іноземним інвесторам, які в умовах кризи скоротили обсяги рефінансування прибутків у свої підприємства; з іншого боку, внаслідок масового відтоку капіталу у IV кварталі 2008 р. у зв'язку з втратою довіри інвесторів та виведення з країни спекулятивного короткострокового капіталу. Різниця між показниками відтоку (8,8 млрд. дол. США) і притоку (3,2 млрд. дол. США) за квартал склала 5,7 млрд. дол. США [72, с. 40].

НБУ змушений був фінансувати від'ємне сальдо платіжного балансу і використовувати для цього свої золотовалютні резерви та стабілізаційний кредит

МВФ, залучений саме для покриття дефіциту балансу. Відтік капіталу, і як наслідок, дисбаланс між попитом і пропозицією іноземної валюти чинив вагомий тиск на курс гривні – в активній фазі кризи національна валюта, як зазначалося, девальвувала відносно долара США на 52 %. В цих умовах відповідним чином змінився і характер дій НБУ: головним стало стримування попиту на іноземну валюту, недопущення курсових спекуляцій та блокування тіньових схем виведення капіталів.

Зокрема наприкінці 2008 року антикризовими діями НБУ були такі:

- відмова від політики фіксованого курсу та запровадження нового порядку встановлення її офіційного курсу – за підсумками торгів на міжбанківському валютного ринку;
- скасування 20 % норми резервування за короткотерміновими валютними депозитами нерезидентів;
- проведення валютних аукціонів з одночасною заборонаю банкам встановлювати курс валют вищим від офіційного більше, ніж на 1,5 %, а також обмеженням різниці між курсом купівлі та продажу готівкової іноземної валюти у розмірі 5 %;
- заборона проведення суб'єктами міжбанківського валютного ринку операцій в іноземній валюті з похідними фінансовими інструментами, базовим активом яких є валютні цінності, курси валют, процентні ставки та індекси;
- заборона банкам здійснювати купівлю валюти на власні потреби без наявності зобов'язань та для їхнього дострокового виконання;
- заборона купівлі резидентами іноземної валюти для виконання зобов'язань за нерезидентів (переведення боргу, гарантія, поручительство тощо);
- заборона резидентам зберігати на своїх рахунках іноземну валюту довше, ніж 5 днів;
- обмеження обсягів купівлі валюти з метою повернення портфельних інвестицій та шестиденна відстрочка у разі виведення нерезидентами прибутків або виручки від продажу цінних паперів;

- заборона на купівлю іноземної валюти під оплату імпорту товарів без ввезення в Україну;
- встановлення обов'язкового 5 денного терміну розміщення коштів клієнтів, призначених для купівлі іноземної валюти, на окремому аналітичному рахунку балансового рахунку в банку;
- заборона на дострокове погашення банками своїх валютних кредитів; обмеження на відкриття банками депозитів за кордоном [21].

Однією із дій монетарної політики НБУ стало стримування інфляційних процесів. У першому кварталі 2009 р. грошова база скоротилася на 6,4 %, а грошова маса – на 10,1 %. За рахунок реалізації адекватної грошово-кредитної політики вдалося суттєво знизити інфляційний тиск та уповільнити темпи інфляції. У квітні 2009 р. інфляція у річному обчисленні склала 15,4 % проти 22,3 % у грудні 2008 р. Однак проблема інфляції та необхідність удосконалення антиінфляційної політики в Україні залишалися актуальними як протягом всього 2009 р., так і надалі, відтак є підстави зробити висновок про збереження в найближчій перспективі вагомих структурних інфляційних чинників, які вимагатимуть подальшого послідовного подолання.

Як на початку кризи так і протягом останніх років уряд та центральний банк оперативно використовували різні важелі підтримки банків, зокрема шляхом надання додаткової ліквідності, запровадження заходів з реструктуризації банків, а також проведення в останні роки стрес-тестування для банків, що функціонують в Україні, чим зробили велике очищення банківської системи і можливо в подальшому довіра людей до банків збільшиться, що позитивно вплине на банківську систему України.

2.3. Характеристика основних методів роботи з проблемними банками

Проблемним можна вважати банк, у якого спостерігається: зменшення абсолютної величини власних коштів до рівня, нижчого від розміру фактично сплаченого статутного капіталу; наявність на аналізовану дату неоплачених платіжних та інших розрахункових документів клієнтів банку через відсутність

коштів на кореспондентському рахунку понад три дні поспіль; недоліки в бухгалтерському обліку та звітності; несприятливі зміни в стані чи складі учасників і керівників банку.

Таким чином, зростання обсягів безнадійних активів, збиткова діяльність і втрата власного капіталу характеризують банк як проблемний. З цього приводу доцільним є розгляд питання державного регулювання організації роботи з проблемними банками.

На думку авторів, система роботи з проблемними банками повинна включати: контроль капіталізації, роботу з «поганими» активами, банківський нагляд, державну систему управління проблемними банками.

Контроль капіталізації передбачає забезпечення відповідності регулятивним вимогам Базельського комітету з банківського нагляду щодо капіталу банків. Проблемним питанням для вітчизняної банківської системи є прозорість і реалістичність оцінки капіталу.

Слід зазначити, що в останні роки банки всього світу стали все частіше відчувати необхідність у нарощуванні власного капіталу для підвищення своєї надійності та ефективної діяльності. Ефективність діяльності банківської системи України значною мірою залежить від рівня капіталізації, яка на сьогодні визначається як занижка. Зростання капіталізації українських банків є найважливішою умовою його розвитку, підвищення надійності та фінансової стійкості.

Поява нових стандартів Базеля III – це реакція на глобальну фінансову кризу, однією з причин якої були недоліки пруденційного регулювання діяльності фінансових посередників [4]. В умовах фінансової глобалізації стандарти організації, функціонування та регулювання діяльності фінансових посередників перестали відповідати сучасним вимогам.

Розглянемо більш детально основні зміни вимог до капіталу Базеля III, які можна розглядати з позиції підвищення вимог до капіталу, формування буферів (резервів) для підтримки достатності капіталу, відрахування з капіталу.

Підвищення вимог до капіталу. Основним нововведенням є істотне підвищення вимог до форми капіталу I рівня, до якого рекомендовано включати лише акції та нерозподілений прибуток. Показник капіталу першого рівня повинен зростати з 4 % до 6 %, що означає встановлення частки на інші інструменти капіталу першого рівня (відкладені податкові активи, інвестиції в інші фінансові компанії) у розмірі 1,5 % від загального розміру капіталу першого рівня. Структура капіталу представлена: основний капітал – 6 %; додатковий – 2 %; капітал III рівня скасовано, а для страхування від ринкового ризику банки матимуть капітал, якість складу якого буде подібною до якості капіталу, що використовується для виконання вимог щодо протидії кредитному і операційному ризикам. Обмеження банків від надмірних ризиків можливе шляхом встановлення нового розміру коефіцієнту лівериджу – відношення обсягу позичкових коштів до власних на рівні 3,5 %. Зазначений показник є нововведенням.

Буфери для підтримки достатності капіталу. З метою покриття збитків, пов'язаних з негативними змінами у фінансовому і економічному середовищі передбачено формування додаткових резервів (буферу) у розмірі 2,5 % статутного капіталу банків після дивідендних відрахувань.

Таким чином, під час економічного зростання нові вимоги стимулюватимуть банки до створення буферного капіталу. У періоди падіння економічної активності до банків не застосовуватимуться заходи впливу, доки мінімальна вимога дотримується. Тому банки орієнтуватимуться на рівень у 7 % з метою вільного розпорядження тими коштами, які вони заробили.

При суттєвому нарощуванні кредитного ризику за рахунок зростання обсягу кредитних операцій передбачено формування проциклічного резерву від 0 % до 0,25 % від статутного капіталу. У періоди надмірного зростання кредитування наглядові органи використовуватимуть проциклічний резерв як інструмент макропруденційного регулювання.

Відрахування з капіталу. Згідно з Базелем III всі відрахування з капіталу повинні здійснюватися з обсягу капіталу I першого рівня. Слід зазначити, що доповненням у Базелі III є утримання капіталу під ризик ліквідності поряд з

ринковим, кредитним і операційним ризиками. Тому встановлені обов'язкові параметри контролю за ризиком ліквідності, а саме: коефіцієнт ліквідного покриття – банки повинні мати ліквідні активи, які б на 100 % покривали короткострокові зобов'язання банків терміном менше ніж місяць; коефіцієнт чистого стабільного фінансування – характеризує наявність довгострокових джерел фінансування і розраховується на один рік; коефіцієнт лівериджу – відношення обсягу капіталу першого рівня до сукупних активів зважених з урахуванням ризику на рівні 3 %.

У першу чергу, починаючи з 2013 року проводять реформу вимог щодо структури активів і капіталу банків. Водночас буде посилено вимоги щодо частки акціонерного капіталу в структурі регулятивного капіталу, які мають бути виконані до 2019 року. Запровадження буферів збереження капіталу та процикліного резерву розпочалося з 2016 року.

Таким чином, на погляд авторів, розглянуті коефіцієнти для визначення мінімальних вимог до капіталу доцільно впроваджувати у діяльність наглядових органів на перших етапах у вигляді індикативних із подальшим переведенням на рівень нормативних.

Робота з «поганими» активами. У «Керівництві для органів банківського нагляду по роботі зі слабкими банками» (Supervisory Guidance on Dealing with Weak Banks) Базельського комітету з банківського нагляду визначено декілька причин для відокремлення «поганих» активів, а саме:

- ✓ покращення показників балансу, що забезпечує привабливість банку;
- ✓ зосередження менеджменту банку на вирішенні поточних проблем та його стратегічного розвитку, не витрачаючи значної кількості часу на проблему активів;
- ✓ залучення фахівців з метою оздоровлення неякісних активів [4].

Слід виділити можливі варіанти щодо прийняття рішень управління «поганими» активами: продаж простроченої заборгованості з балансу, аутсоринг збору простроченої заборгованості, самостійний збір простроченої заборгованості.

В цілому можна сказати що прийняття рішення відносно управління «поганими» активами залежить від системи державного регулювання банківською системою та стратегічних цілей розвитку кожного окремого банку.

Банківський нагляд. Для налагодження ефективної роботи з проблемними банками керівництво наглядових банківських органів повинні чітко визначати цілі і процедури, підставою для визначення яких є Базельські основні принципи ефективного банківського нагляду [4]. Тому Національний банк України повинен використовувати існуючі та розробляти нові інструменти для дослідження банків.

Слід зазначити, що у звіті Групи по роботі зі слабкими банками Базельського комітету з банківського нагляду визначено основні оздоровчі заходи, які доцільно використовувати органам банківського нагляду:

- вимоги до банку щодо посилення керованості щодо використання системи внутрішнього контролю та системи управління ризиками;
- підтримка високого рівня достатності капіталу і ліквідності;
- обмеження на ділову активність банку;
- зменшення операцій з активами та реалізації активів;
- обмеження експансії відділень і філій чи їх закриття у країні та за кордоном;
- створення резервів за активами сумнівної якості;
- заборона виплати основної суми чи відсотків за субординованим боргом;
- заборона операцій, які здійснюються банком у супереччя банківському законодавству;
- попереднє узгодження органами банківського нагляду значних витрат капіталу, матеріальних зобов'язань або умовного зобов'язання; призначення зовнішнього адміністратора.

Відповідно до вказаних напрямків підвищення наглядових функцій на державному рівні доцільно створити систему управління проблемною заборгованістю, яка б включала у себе такі напрямки:

- моніторинг стану платіжної дисципліни і фінансового стану позичальників;
- удосконалення механізму реструктуризації боргу;

- удосконалення механізму роботи з майном і заставою, що є забезпеченням позикової заборгованості;
- рекапіталізація банків;
- сек'юритизація активів;
- стимулювання кредитування;
- удосконалення корпоративного управління в банках;
- підвищення відповідальності позичальників.

Державна система управління проблемними банками. У світовій практиці розроблено кілька механізмів роботи з проблемними банками, а саме: ліквідація, злиття та поглинання, операції з придбання активів та зобов'язань, «брідж-банк» (перехідний банк). При цьому «брідж-банком» називають банк, який тимчасово утримує застраховані депозити і працюючі активи, переведені до нього з нежиттєздатного банку, що підлягає ліквідації, до моменту їх продажу інвесторам. Тобто він створюється з метою забезпечення безперервності здійснення банківських операцій шляхом продажу (передачі) йому певних активів та зобов'язань нежиттєздатного банку на певний період.

Якщо проаналізувати зазначені механізми, то в Україні дискусійним питанням є необхідність і доцільність створення «брідж-банку».

Слід відмітити, що в Україні рішенням Адміністративної ради Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 21.04.2010 була затверджена «Концепція реформування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та впровадження нового механізму роботи з проблемними банками» [35, с. 221-226]. Відповідно до зазначеної концепції встановлено розподіл функцій та повноважень між НБУ та ФГВФО та методи виведення проблемних банків з банківської системи.

Розподіл функцій та повноважень між НБУ та ФГВФО міститься у: запровадженні понять «проблемного банку» та «безнадійного / неплатоспроможного банку» із застосуванням кількісних та якісних критеріїв; НБУ продовжуватиме здійснювати нагляд та застосовуватиме заходи впливу до проблемних банків, в той час як безнадійні/неплатоспроможні банки будуть передані до ФГВФО; передача повноважень по виведенню з ринку

безнадійних/неплатоспроможних банків до ФГВФО; ФГВФО матиме всі повноваження, які наразі мають тимчасові адміністратори (але не всі функції) та ліквідатори; Фонд не впроваджуватиме фінансового оздоровлення та не надаватиме кредитів проблемним/неплатоспроможним банкам; НБУ продовжуватиме виконувати функції з банківського регулювання та пруденційного нагляду.

Виведення з ринку банку здійснюватиметься шляхом використання таких методів:

- ліквідація банку з прямим відшкодуванням з боку ФГВФО вкладів вкладникам – фізичним особам;
- ліквідація банку з передачею/продажем його активів і гарантованих депозитів платоспроможному і життєздатному банку;
- передача/продаж активів і гарантованих депозитів банку платоспроможному банку з подальшим відкликанням банківської ліцензії та ліквідацією безнадійного/неплатоспроможного банку;
- утворення перехідного банку (bridge bank) з подальшим його продажем інвестору;
- продаж цілого неплатоспроможного банку інвестору, який відповідає визначеним критеріям, з подальшим приєднанням або злиттям неплатоспроможного банку з іншим життєздатним банком.

З урахуванням світового досвіду та оцінки точок зору вітчизняних науковців стосовно створення санаційної системи, на погляд авторів, доцільно розглядати гібридну схему, яка поєднує елементи санаційної підсистеми і страхування [22, с. 36-42].

Врегулювання діяльності проблемних банків може здійснюватися трьома методами: фінансова допомога, реорганізація, ліквідація, що ми можемо побачити на рисунку 2.4.

Основні методи врегулювання проблемних банків визначені Законом України «Про банки і банківську діяльність» [27], у відповідності з яким метою реструктуризації та реорганізації насамперед є фінансове оздоровлення

проблемних банків, підвищення рівня капіталізації та ліквідації окремих комерційних банків, запровадження для банків у стані фінансової скрути тимчасової адміністрації, вдосконалення банківського менеджменту, статистичної і фінансової звітності, для попередження банкрутства банків.

Рис. 2.4. Методи врегулювання проблемних банків [48, с. 162]

В Україні переважно застосовується ліквідація та продаж банку іншому власникові, який є найменш витратним, але проблемним з точки зору пошуку покупця. Альтернативні варіанти вирішення даної проблеми є кращими, ніж ліквідація, оскільки значно розширюються джерела для розрахунків зі всіма кредиторами та зберігається довіра до банків і банківської системи в цілому.

В умовах кризи банківської системи були започатковані альтернативні методи вирішення проблемного банку такі, як рекапіталізація та створення перехідного банку [48, с. 162].

Для того щоб краще зрозуміти процес злиття, який є кращим за ліквідацію, пропонуємо розглянути приклад Укрсоцбанку та Альфа-Банку, що проходять процес злиття з жовтня 2016 року і дотепер. В таблиці 2.5 можемо проаналізувати фінансовий стан ПАТ «Укрсоцбанку» за останніх 5 років.

Таблиця 2.5

Фінансовий стан ПАТ «Укрсоцбанк» протягом 2012-2016 рр., тис. грн.

Найменування статті	2012	2013	2014	2015	2016
1. Активи	40 242 118	43 527 474	47 956 992	54 208 620	37 089 698
2. Зобов'язання	31 177 835	34 382 026	41 926 611	40 465 191	28 821 069
3. Власний капітал в т.ч.:	9 064 283	9 145 448	6 030 381	13 743 429	8 268 629
3.1. Статутний капітал	1 941 164	1 940 375	2 594 671	7 866 182	16 673 140
3.2. Нерозподілений прибуток/непокритий збиток	100 894	- 685 996	- 3 917 192	- 7 036 130	-21 198 552
4. Усього пасивів	40 242 118	43 527 474	47 956 992	54 208 620	37 089 698
5. Прибуток/збиток за рік	3 027	- 1 169 133	- 3 354 029	- 3 108 048	-14 753 987

* складено за матеріалами [58]

Як бачимо Укрсоцбанк був прибутковим лише в 2012 році, а далі його збитки лише збільшувалися, так протягом 2013–2015 років збиток коливався від 1 млрд. грн. до 3-х млрд. грн., а вже в 2016 році збиток за рік становив майже 15 млрд. грн. Також можемо побачити, що банк збільшував власний капітал кожен рік у відповідності до вимог НБУ, навіть більше, але це не допомогло йому втриматися на ринку, тому керівництвом банку було прийнято рішення про злиття Укрсоцбанку та Альфа-Банку до визнання його неплатоспроможним.

Також доречним буде розглянути фінансовий стан Альфа-Банку для того, щоб краще зрозуміти ситуацію яка склалася, що ми можемо зробити, розглянувши таблицю 2.6.

Таблиця 2.6

Фінансовий стан ПАТ «Альфа-Банк» протягом 2012-2016 рр., тис. грн.

Найменування статті	2012	2013	2014	2015	2016
1. Активи	25 577 554	29 288 052	35 244 378	42 363 131	38 953 914
2. Зобов'язання	21 475 489	25 097 583	33 181 619	39 739 428	35 642 190
3. Власний капітал в т.ч.:	4 102 065	4 190 469	2 062 759	2 623 703	3 311 724
3.1. Статутний капітал	4 653 206	4 653 206	4 653 206	4 639 121	7 515 616
3.2. Нерозподілений прибуток/непокритий збиток	- 1 261 612	- 1 280 190	- 3 486 676	- 6 130 282	-10 225 055
4. Усього пасивів	25 577 554	29 288 052	35 244 378	42 363 131	38 953 914
5. Прибуток/збиток за рік	33 599	15 021	- 2 193 373	- 2 657 691	- 4 094 773

* складено за матеріалами [53]

З таблиці 2.6 бачимо, що Альфа-Банк прибуток мав лише в 2012 і 2013 роках, а далі став збитковим, причиною цього швидше всього були знецінення гривні і ситуація яка склалася на українському банківському ринку загалом. Щоб краще зрозуміти ситуацію потрібно більш детально проаналізувати зобов'язання банку, що ми можемо зробити дивлячись на таблицю 2.7.

Таблиця 2.7

Структура зобов'язань ПАТ «Альфа-Банк», тис. грн.

Найменування статті	2012	2013	2014	2015	2016
1. Кошти банків	5 208 161	4 607 800	5 121 681	3 010 965	1 671 132
2. Кошти клієнтів	14 376 413	15 837 687	18 060 830	27 487 672	31 495 398
3. Боргові цінні папери, емітовані банком	39 970	280 967	48 605	18 535	63 518
4. Інші залучені кошти	583 295	2 999 331	6 772 668	7 598 698	519 536
5. Інші зобов'язання	216 543	320 695	297 411	423 528	533 066
6. Субординований борг	1 051 107	1 051 103	2 878 258	1 200 030	1 359 540
7. Усього зобов'язань	21 475 489	25 097 583	33 181 619	39 739 428	35 642 190

* складено за матеріалами [53]

Зобов'язання ПАТ «Альфа-Банку» з кожним роком збільшувалися і лише в 2016 році з 39 млрд. грн. до 35 млрд. грн., це зумовлено зменшенням коштів банків та інших залучених коштів але кошти клієнтів, в той же час, збільшилися, як і постійно в попередні роки, що говорить про довіру людей до банку, що не мало важливо в такий складний період для банківської системи.

Більш детально склад коштів клієнтів можемо побачити в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8

Структура коштів клієнтів ПАТ «Альфа-Банк», тис. грн.

Найменування статті	2012	2013	2014	2015	2016
I. Суб'єкти господарювання:	5 611 659	6 579 323	7 540 117	12 929 418	13 661 221
1. Кошти на вимогу та поточні рахунки	2 988 508	1 799 901	3 091 595	6 644 232	7 590 685
2. Строкові кошти	2 623 073	4 779 343	3 898 977	5 930 904	5 747 356
3. Кошти за недіючими рахунками	78	79	81	84	85
4. Інші кошти клієнтів	-	-	549 464	354 198	323 095
II. Фізичні особи:	8 764 754	9 258 364	10 520 713	14 558 254	17 834 177
5. Кошти на вимогу та поточні рахунки	1 388 956	1 198 289	1 434 958	1 637 405	2 429 930

Продовження табл. 2.8

6. Депозитні сертифікати на вимогу	-	-	-	-	52 998
7. Строкові кошти	7 367 660	8 058 082	9 080 550	10 676 338	13 060 769
8. Депозитні сертифікати строкові	-	-	-	2 243 426	2 289 294
9. Кошти за недіючими рахунками	7 272	61	98	135	148
10. Інші кошти клієнтів	866	1 932	5 107	950	1 038
ІІІ. Всього коштів клієнтів	14 376 413	15 837 687	18 060 830	27 487 672	31 495 398

* складено за матеріалами [53]

Як бачимо з таблиці 2.8 кошти клієнтів Альфа-Банку поділяються на кошти юридичних та фізичних осіб, але видно що коштів фізичних осіб є на порядок більше кожного року. Видно, що в 2016 році з'явився новий продукт для клієнтів фізичних осіб, такий як депозитний сертифікат на вимогу, а в 2015 – депозитний сертифікат строковий. Близько 50 % всіх коштів клієнтів займають строкові депозити, що є позитивним для банку, також не малу частку займають кошти на вимогу, а як відомо це кошти за які банк платить дуже мало або взагалі не платить, тобто найдешевший ресурс.

Також доцільним буде проаналізувати активи Альфа-Банку, що ми можемо зробити дивлячись на таблицю 2.9.

Таблиця 2.9

Структура активів ПАТ «Альфа-Банк», тис. грн.

Найменування статті	2012	2013	2014	2015	2016
1. Грошові кошти та їх еквіваленти	5 476 573	5 665 497	4 056 596	9 681 721	5 851 238
2. Кошти обов'язкових резервів банку за вимогами НБУ	356 329	408 510	553 926	582 391	526 649
3. Цінні папери, що обліковуються за справедливою вартістю	827 682	1 227 775	2 770 711	23 072	2 868 171
4. Кошти в інших банках	17 828	119 833	863 671	1 909 971	138 142
5. Кредити та заборгованість клієнтів	17 199 150	20 214 146	24 486 891	27 462 754	25 629 498
6. Цінні папери в портфелі банку на продаж	1 023 636	977 164	912 270	400	400
7. Інвестиційна нерухомість	113 176	119 397	127 752	493 933	693 070

Продовження табл. 2.9

8. Дебіторська заборгованість щодо поточного податку на прибуток	14	-	-	-	62
9. Відстрочений податковий актив	111 293	69 741	495 451	989 194	1 180 287
10. Основні засоби та нематеріальні активи	374 471	408 379	553 798	655 635	874 239
11. Інші активи	77 402	77 610	423 312	564 060	1 192 158
12. Усього активів	25 577 554	29 288 052	35 244 378	42 363 131	38 953 914

* складено за матеріалами [53]

Проаналізувавши структуру активів банку бачимо, що активи постійно збільшувалися і лише в 2016 році зменшилися з 42 363 млн. грн. до 38 953 млн. грн., в основному зменшилися грошові кошти та еквіваленти, кошти в інших банках та кредити і заборгованість клієнтів. Розглянувши таблицю 2.10, ми побачимо більш детально чому зменшились і які саме кредити та заборгованість клієнтів.

Таблиця 2.10

Кредити та заборгованість клієнтів ПАТ «Альфа-Банк», тис. грн.

Найменування статті	2012	2013	2014	2015	2016
1. Кредити надані юридичним особам	13 426 318	16 120 859	22 881 231	30 104 128	27 743 843
2. Кредити надані фізичним особам на поточні потреби	2 644 556	4 047 104	4 634 312	4 125 102	4 524 782
3. Іпотечні кредити фізичних осіб	1 386 341	886 972	1 320 978	1 791 100	1 824 941
4. Кредити надані ФОП	763 218	416 879	294 975	399 156	400 099
5. Кредити надані за операціями «РЕПО»	-	80 450	-	28 493	15 505
6. Інші кредити надані фізичним особам	1 524 522	679 413	616 869	628 664	545 479
7. Резерв під знецінення кредитів	(2 545 805)	(2 017 531)	(5 261 474)	(9 613 889)	(9 425 151)
8. Усього кредитів та заборгованості клієнтів за мінусом резервів	17 199 150	20 214 146	24 486 891	27 462 754	25 629 498

* складено за матеріалами [53]

Бачимо, що найбільше кредитів надається юридичним особам, наступними по питомій вазі йдуть кредити, що надані фізичним особам на поточні потреби і кожного року (окрім 2012) вони близькі до 4 млрд. грн., в той час як кредити для

юридичних осіб з 16 збільшилися до майже 28 млрд. грн. В 2016 році кількість кредитів зменшилася, на що вплинули кредити надані юридичним особам, а кредити для фізичних осіб і фізичних осіб підприємців збільшилися відповідно до попереднього року. Всього надано кредитів в 2016 році – більше 25 млрд. грн., а взято під депозит – більше 31 млрд. грн., що також вплинуло на збитки які поніс банк, тому на нашу думку і на думку власників Укрсоцбанку та Альфа-Банку злиття двох банків в один є вдалим рішенням.

Очевидні перевагами об'єднання ПАТ «Укрсоцбанку» та ПАТ «Альфа-Банку» власники називають такі:

- ✓ Більша мережа банкоматів – на даний момент становить 1 087 банкоматів (759 – Укрсоцбанку, 215 – Альфа-Банку);
- ✓ Вигідніші тарифи на перекази для фізичних осіб – з 31 грудня 2016 року безкоштовні;
- ✓ Зниженні тарифи на онлайн-перекази для підприємців;
- ✓ Спільні акції;
- ✓ Інновації – 26 червня 2016 року Укрсоцбанк спільно з компанією Mastercard, Альфа-Банком та компанією «Євронет Україна» офіційно презентували у Львові перший в Україні банкомат, що дає змогу знімати готівку за допомогою технології безконтактних оплат Mastercard;
- ✓ Підтримка малого бізнесу [58].

Укрсоцбанк і Альфа-Банк будуть деякий час працювати як дві окремі фінансові установи. Для побудови ефективного процесу інтеграції почав працювати Головний інтеграційний комітет, до якого увійшли топ-менеджери і лідери бізнес-функцій з боку двох банків. Стратегічною метою угоди є створення об'єднаного банку-лідера на платформі двох банків [53].

Отже, як бачимо злиття набагато краще за ліквідацію, яка останніми роками поширилася в Україні, адже банківська система не втрачає банки, а клієнти не втрачають свої кошти.

У процесі врегулювання проблемності банку, основними критеріями виступають мінімізація витрат і негативний вплив на рівень довіри населення до

банків. У цьому сенсі, захист депозитів, у разі банкрутства банку, є однією з найважливіших функцій системи страхування депозитів. Коли банк, учасник фонду гарантування вкладів фізичних осіб, опиняється на межі банкрутства, пріоритетним є вжиття заходів із його реорганізації.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

На основі проведеного аналізу сучасного стану банківської системи України, аналізу практичних аспектів виявлення вітчизняних проблемних банків та методів управління ними можна зробити наступні висновки.

1. Кількість проблемних банків зменшується. Так три роки тому, на початку 2014, в Україні було 180 банків. Більшість із них не розкривали реальних власників, а звітність не відображала реального стану справ. Навіть аудиторські висновки не гарантували об'єктивної оцінки. На ринку активно працювали «банки-пральні» – які займалися відмиванням грошей шляхом здійснення схемних операцій; «пилососи» – банки, які збирали кошти вкладників та фінансували ними інші бізнес-проекти власника банку чи його родичів; «зомбі-банки» – банки, закриті регулятором через структурні проблеми, які накопичилися в ньому після кризи 2008-2009 рр. та створені для вигідного продажу «бебі-бумери» – банки, створені в період «бебі-буму» 2010-2013 років, створювалися з метою подальшого перепродажу, діяльністю на ринку практично не займалися. Усі вони де-факто вже були банкрутами, проте підтримувались на «штучному диханні».

2. Згідно з даними Фонду гарантування вкладів фізичних осіб станом на 19.11.2017 року виведення проблемних і неплатоспроможних банків з ринку відбувається таким чином:

- банки з тимчасовою адміністрацією – 4;
- банки, що ліквідуються – 90;
- банки, ліквідація яких завершена – 32;
- банки, продані інвесторам – 1;
- банки, продані державі – 1.

3. Як відомо багато банків було визнано неплатоспроможними через те що обсяг статутного капіталу був меншим ніж цього вимагав НБУ. Так згідно Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання негативному впливу на стабільність банківської системи» від 04.07.2014 р. №1586-VII, мінімальний розмір статутного капіталу на момент

державної реєстрації юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, збільшено з 120 млн. грн. до 500 млн. грн. З метою виконання положень Закону, НБУ розроблено графік поступового приведення статутного капіталу у відповідність до вимог, а саме до розміру, не меншого, ніж:

120 мільйонів гривень – до 17 червня 2016 року;

200 мільйонів гривень – до 11 липня 2017 року;

300 мільйонів гривень – до 11 липня 2018 року;

400 мільйонів гривень – до 11 липня 2019 року;

450 мільйонів гривень – до 11 липня 2020 року;

500 мільйонів гривень – до 11 липня 2024 року.

4. Серед найбільш прибуткових за підсумком минулого року банків були виключно іноземні фінансові установи – Райффайзен Банк Аваль, Сітібанк та ОТП Банк, «Креді Агріколь Банк» та «ІНГ Банк Україна». На топ-3 найбільш прибуткових банків припадало 57,5 % загального обсягу прибутку, отриманого банківською системою України в цілому. А найбільш збитковими стали «Приватбанк», «Укрсоцбанк», «ВТБ Банк», «Промінвестбанк» і «Альфа-Банк».

5. Негативними наслідками впливу банківської кризи на фінансову стійкість українських банків є такі:

- ✓ зниження якості банківських активів;
- ✓ втрата довіри з боку вкладників, істотне падіння курсу національної валюти як наслідок скорочення грошових заощаджень із приватного сектору;
- ✓ зниження ліквідності;
- ✓ зменшення капіталізації банків;
- ✓ скорочення ресурсної бази банків;
- ✓ зростання процентних ставок;
- ✓ збільшення обсягів неповернутих валютних кредитів.

6. Виведення з ринку проблемного банку здійснюватиметься шляхом використання таких методів:

- ліквідація банку з прямим відшкодуванням з боку ФГВФО вкладів вкладникам – фізичним особам;

- ліквідація банку з передачею/продажем його активів і гарантованих депозитів платоспроможному і життєздатному банку;
- передача/продаж активів і гарантованих депозитів банку платоспроможному банку з подальшим відкликанням банківської ліцензії та ліквідацією безнадійного/неплатоспроможного банку;
- утворення перехідного банку (bridge bank) з подальшим його продажем інвестору;
- продаж цілого неплатоспроможного банку інвестору, який відповідає визначеним критеріям, з подальшим приєднанням або злиттям неплатоспроможного банку з іншим життєздатним банком.

7. З урахуванням світового досвіду та оцінки точок зору вітчизняних науковців стосовно створення санаційної системи, на погляд авторів, доцільно розглядати гібридну схему, яка поєднує елементи санаційної підсистеми і страхування.

РОЗДІЛ 3

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ВИЯВЛЕННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ПРОБЛЕМНИМИ БАНКІВСЬКИМИ УСТАНОВАМИ

3.1. Зарубіжний досвід діагностики кризових явищ у банках

Економічний механізм антикризового управління має бути складовим елементом управління банком, та складатися з трьох підсистем: підсистема забезпечення, функціональна та підсистема управління проблемними активами.

Перша підсистема включає компоненти організаційного, методичного, нормативного, фінансового, інформаційного та технічного забезпечення. Друга підсистема об'єднує функції управління кризовими ситуаціями і представляє собою комплекс економічних і організаційних методів, які сприяють вирішенню завдань діагностики банку, аналізу, контролю і своєчасного запобігання кризових ситуацій, що наближаються. Третя – це підсистема обліку, оцінки, фінансового оздоровлення та подолання інших проблем.

Як показує світовий досвід, антикризовий процес є керованим. У зв'язку з цим необхідно розрізнити два поняття:

1) антикризове регулювання – це дії з боку уряду та центрального банку. Основним елементом регулювання економіки є державне регулювання економіки як макроекономічна категорія, що відображає відносини, які виникають при організаційно-економічному і правовому впливі з боку держави, спрямовані на захист банківських установ від кризових ситуацій, запобігання банкрутства або припинення їх подальшого функціонування [36, с. 156]; стратегічна мета антикризового регулювання це підтримання стабільності банківської системи протягом всього періоду її функціонування;

2) антикризове управління – це мікроекономічна категорія, що відображає відносини, що складаються на рівні банку при його оздоровленні, а також сукупність форм і методів реалізації антикризових процедур стосовно конкретного банку [36, с. 157]. Основною метою антикризового управління окремого банку в межах існуючої банківської системи, є прийняття

обґрунтованого рішення стосовно доцільності його функціонування з подальшою розробкою та реалізацією комплексу заходів по виходу з кризового стану, або розробкою та реалізацією комплексу заходів щодо припинення діяльності банку залежно від характеру прийнятого на основі аналізу діяльності рішення. Для більш чіткого обґрунтування сутності антикризового управління та визначення його ролі у процесі управління банком необхідно проаналізувати праці вітчизняних та зарубіжних авторів, присвячених трактуванню цього поняття. У сучасній науковій літературі антикризове управління трактується з різних позицій, єдиний підхід до його визначення відсутній, що призводить до теоретичної невизначеності та необґрунтованості управлінських рішень. Наприклад Ю. М. Орловська визначає антикризове управління як «спеціальне, постійно організоване управління, спрямоване на найбільш оперативне виявлення ознак кризового стану та створення відповідних передумов для його своєчасного подолання з метою забезпечення відновлення життєздатності окремого банку, недопущення виникнення ситуації його банкрутства» [49, с. 76].

Сфера застосування поняття антикризове управління в наведеному визначенні обмежена відносно неплатоспроможної організації для характеристики частини процедур, передбачених у процесі банкрутства. А. Тавасієв у визначенні акцентує увагу на попереджуючих антикризових заходах, антикризове управління в банку – це управлінський процес, що має упереджувальний характер, здійснюється на стратегічних засадах, починається та продовжується з перших днів існування банку, постійно і завжди [74, с. 320]. Однак не зрозуміло, що є об'єктом антикризових заходів.

Наведені підходи, на наш погляд, характеризують антикризове управління з погляду фінансової діагностики. Як діагностична система розвитку та стану банку антикризове управління, має включати такі складові:

- ✓ рання діагностика кризових явищ;
- ✓ прогнозування можливих кризових явищ;
- ✓ моніторинг фінансового стану та кризових явищ.

Перша складова передбачає проведення аналітичних процедур щодо оцінки та негативного впливу чисельних внутрішніх та зовнішніх ризиків та потрясінь. Друга складова дозволяє передбачити можливість появи ознак фінансової кризи, виявляти ступінь та глибину її розвитку, виробляти рекомендації з її ліквідації. Третя складова, яка в своїй основі має фінансові розрахунки, передбачає постійний нагляд за зміною певної системи показників банку.

Успішне антикризове управління банківськими установами України можливе за умови передбачення і попередження складних проблем, а також постійного контролю та пошуку новітніх шляхів розвитку банків. Проте поняття «антикризового управління» є більш широким та складним ніж поняття «діагностична система», тому що управління включає в себе реалізацію прийнятих рішень, а діагностика – лише інструмент управління.

Основним завданням діагностики є підготовка прийняття управлінських рішень на основі отриманих та оброблених даних. Тим самим сучасна комплексна своєчасна діагностика дійсно має розглядатися як невід’ємна підсистема, складова системи антикризового менеджменту. Залежно від цільового спрямування антикризового управління його можна розглядати у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні антикризове управління – це системне управління об’єктом господарської діяльності на рівні економіки, відносно протидії кризі [16, с. 64]. З урахуванням цього аспекту, викликає інтерес підхід А. П. Градова, який розглядає антикризове управління як аналіз стану макро- та мікросередовища та вибір місії банку, пізнання економічних механізмів виникнення кризових явищ та створення системи сканування зовнішнього та внутрішнього середовища банку з метою раннього розпізнавання «слабких сигналів» про загрозу наближення кризи [16, с. 114].

Також досить послідовно дане поняття розкрито в роботі Л. О. Лігоненко [37, с. 361], яка вважає, що «більш коректно під антикризовим управлінням розуміти постійно діючий процес виявлення ознак кризових явищ і реалізацію генерального плану недопущення поширення цих явищ і стагнації розвитку суб’єкта господарювання протягом усього періоду його

функціонування». У вузькому розумінні антикризове управління зазвичай розглядають як управління щодо виходу із кризового стану, в який потрапила банківська установа. Управління в умовах кризи, що наступила, спрямоване на вихід зі складної ситуації та стабілізацію становища суб'єкта господарювання. За даним визначенням антикризове управління – це той комплекс заходів в умовах, коли кризові явища в банку досягли критичного рівня [37, с. 208]. Так більшість сучасних дослідників зазначають, що основна причина кризового стану банків – це проблема поганих активів, тому антикризове управління має бути спрямоване саме на вирішення цієї проблеми.

Аналіз різноманітних визначень та точок зору свідчить про те, що в сучасній економічній науці склався ряд понять, які тотожні або близькі за змістом, але різняться з методологічного та організаційного погляду щодо базової категорії та змісту антикризового управління. Зокрема під антикризовим управлінням розуміють систему, процес, комплекс заходів, спеціально організоване управління. виділимо наступні.

1. Антикризове управління – це системне, спеціальне постійно організоване управління діяльністю банку щодо діагностики, попередження, нейтралізації та подолання кризових явищ. Відповідно антикризове управління поділяється на діагностичне, попереджувальне, кризове та після кризове [73, с. 230]. Діагностику, попередження, нейтралізацію та подолання кризових явищ об'єднаємо у замкнуте коло, де кожний елемент залежить від попереднього. Рання діагностика банківської сфери виявляє проблемні явища на початковій стадії, що дозволяє заздалегідь попередити розвиток кризи, прийнявши відповідні стабілізуючі заходи, щодо нейтралізації тих чинників, що спричинили кризові явища та долаємо їх наслідки. Однак, незважаючи на загальні тенденції, управління кризовими явищами залежить від побудови та ступеня відкритості банківської установи, обсягів та концентрації активних операцій, масштабів розкриття інформації про фінансовий стан банку, достатності технологічних та кадрових ресурсів для антикризового управління.

2. Антикризове управління – це процес, який спрямований на недопущення та уникнення виникнення кризових ситуацій в діяльності банку [26]. Антикризові заходи можуть та повинні застосовуватись не тільки при настанні кризи, але і на всіх етапах життєвого циклу банківської установи, тому що кожній фазі циклу можуть відповідати свої специфічні антикризові заходи. Тобто антикризове управління – це неперервний набір дій у різних структурах банку, які спрямовані на те, щоб не допустити виникнення кризових явищ банку на будь якій життєвій фазі банку [26]. Відповідно доцільно уточнити критерії розподілу всього періоду життєдіяльності банку на фази. В сучасній практиці в більшості банків функціонують підрозділи, які можуть передбачити та при застосуванні певних заходів знизити ризик виникнення криз – це безпосередньо відділ маркетингу, ризик-менеджменту, служба управління персоналом та внутрішнього аудиту.

3. Антикризове управління – це комплекс антикризових превентивних і реактивних заходів [21]. З даного визначення можна зробити висновок, що антикризове управління – це спеціальним чином сформована система, яка безперервно реалізується суб'єктом господарювання, спрямована на найбільш оперативне виявлення ознак кризового стану та створення відповідних передумов для їх своєчасного подолання з метою забезпечення виживання і стабілізації діяльності банків [21]. Антикризове управління може містити в собі безліч функцій та взаємопов'язаних операцій для досягнення стабілізації банківської установи та стимулювання її ефективної діяльності. Однією з найважливіших функцій антикризового менеджменту є розробка планів управління кризовими ситуаціями.

4. Антикризове управління – складова фінансової безпеки банку. Саме такі причини, які загрожують фінансовій системі банку і стають причинами виникнення кризових явищ у банках. Л. М. Перехрест, В. В. Бриштін [62, с. 246] визначають, що «антикризове управління» – це фінансові відносини, що представляють собою комплексну систему управлінських заходів щодо діагностики, попередження, нейтралізації та подолання кризових явищ з метою підвищення рівня фінансової безпеки, зниження наслідків ураження кризою та

подальшого розвитку банку шляхом використання всього потенціалу сучасного менеджменту [62, с. 247]. Вважаємо, що фінансова безпека банку є складовою елементу антикризового управління, адже фінансова безпека – це захист фінансових інтересів банку, його фінансової стійкості і середовища в якому він функціонує [26].

Загрози для фінансової безпеки комерційних банків проявляються у вигляді:

- шахрайства з рахунками клієнтів банку;
- неповернення кредитів;
- підроблених платіжних документів, крадіжки фінансових коштів.

Фінансові ризики здебільшого виникають унаслідок недотримання банківськими спеціалістами принципів забезпечення фінансової безпеки.

Антикризове управління, на нашу думку, є ширшим поняттям, ніж фінансова безпека банку, адже антикризове управління охоплює діяльність всіх структурних підрозділів банку, а не тільки фінансову безпеку банку. Вважаємо, що перший варіант найкраще розкриває зміст поняття «антикризовий менеджмент у банку», адже антикризове управління представляє набір управлінських рішень та їх реалізацію з метою відновлення нормального стану, усунення внутрішніх причин кризи та забезпечення готовності банку до нових випробувань. Антикризове управління має готуватися ще тоді, коли банк знаходиться у нормальному стані, аби швидко «включити» аварійний механізм порятунку [23, с. 17].

Симптоми наявності проблем у банку:

- ✓ кількісні (показники капіталу, обсяг та структура активів та пасивів);
- ✓ якісні (якість кредитного портфелю, структура капіталу, негативна репутація);
- ✓ похідні (рентабельність і ліквідність).

Антикризове управління діяльністю банку – комплекс заходів щодо виявлення факторів, які спричиняють кризу, профілактики, діагностики, попередження і нейтралізації кризових явищ, спрямований на досягнення цілей діяльності банку, реалізацію стратегії, прогресивний розвиток [33, с. 84].

Антикризове управління – це особливий вид управління, який відрізняється специфічними умовами та технологіями [33, с. 89]. Відмінні риси антикризового управління від управління в стабільних умовах наведені в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Різниця між управлінням традиційним та антикризовим управлінням

[33, с. 90]

Основні параметри	Традиційне управління	Антикризове управління
1. Мета	Підвищення ефективності діяльності	Мінімізація негативних наслідків, криза
2. Основні обмеження	Ресурсні м'які	Тимчасові, ресурсні жорсткі
3. Характеристика зовнішнього середовища	Сприятливе	Несприятливі
4. Внутрішнє середовище	Стабільне	Безліч гострих конфліктів
5. Результат	Зростання ефективності	Перехід в стабільний стан

На відміну від традиційного, антикризове управління характеризується:

- високою оперативністю в прийнятті рішень;
- значною витратністю на фоні загальної обмеженості фінансових ресурсів;
- високою ризикованістю;
- застосуванням непопулярних заходів;
- короткостроковим характером вирішуваних завдань;
- відмовою від стратегічних проєктів на користь менш ефективних, але короткострокових.

Аналіз відмінностей антикризового управління від управління в стабільних системах дозволяє виділити ряд характеристик, якими повинна володіти антикризова стратегія, а саме:

- врахування обмеженості в ресурсах і часі;
- включення заходів як короткострокового, так і довгострокового характеру;
- в першу чергу вирішення гострих проблеми, що присутні на даний час в діяльності комерційного банку;
- чітка постановка цілей (оперативних та стратегічних);
- комплексність, врахування всіх сфер діяльності, зовнішніх і внутрішніх ресурсів і факторів діяльності;

- адекватно реагувати на існуючі проблеми і ідентифікувати причини кризового стану.

Антикризове управління є надзвичайно важливим саме зараз, коли після світової фінансової кризи та її наслідків, потрібно повернути довіру клієнтів до банків, елементи антикризового управління повинні бути впроваджені як на рівні НБУ, так і комерційних банків України. Стан антикризового менеджменту у банківських установах України в загальному можна визначити як середній, оскільки це потребує від антикризових менеджерів надзвичайно глибоких знань та навичок управління банківськими структурами у кризових процесах та наявність ефективних антикризових програм. Антикризове управління – це сукупність методів, прийомів, що дозволяють розпізнавати кризи, здійснювати їх профілактику, долати їх негативні наслідки, згладжувати перебіг кризи [33, с. 103].

3.2. Шляхи уникнення та подолання проблем у діяльності комерційного банку

Банківський сектор країни відіграє вагомую роль у розвитку та функціонуванні економіки. Він є основним посередником на ринку фінансових ресурсів та пов'язує між собою різні ланки господарської діяльності. Тому будь-які проблеми, що порушують нормальне функціонування банківської системи, створюють серйозні загрози для усієї економіки. Банківська система України є досить молодою, але вже встигла пережити три серйозні кризи: 1998 р., 2004 р. і 2008 р. Досвід останньої кризи ввів у широке застосування таке поняття, як «проблемний банк», тобто банк, який виявив свою неспроможність і створив серйозні загрози і втрати для всього банківського сектору країни [68, с. 97].

Можна зауважити, що за час незалежності України відбулася певна еволюція причин виникнення проблем в банках. Так, якщо в 1990-х рр. основними причинами були економічні (галопуюча інфляція, падіння ВВП тощо), то в 2008 – 2009 рр. це були економічні причини, які викликані не власне проблемами з економікою України, а фактично були імпортовані з міжнародного ринку. В

даному випадку можна говорити про негативний бік глобалізації, коли проблеми однієї чи декількох країн мігрують через різні канали (торгівля, фінансовий ринок, виробничі зв'язки тощо) до інших країн. Реакція банківської системи була в даному випадку миттєвою, оскільки одразу виникла низка проблем: впали обсяги експорту, змінився валютний курс, відбулася девальвація національної валюти, знизилися темпи росту ВВП, знизилися стандарти життя, і в результаті, впала не тільки кредитоспроможність потенційних позичальників, але й платоспроможність вже наявних. Основними причинами виникнення проблемних кредитів в банках стали значна частка кредитів в іноземній валюті (в умовах девальвації гривні на 30% обслуговування кредитів стало надто дорогим і неочікуваним для позичальників, що не мали надходжень в іноземній валюті) та складність ведення бізнесу або ж його згортання для корпоративних клієнтів та втрата роботи або переведення на меншу зарплату – для населення. В 2010 – 2013 рр. в періоді виходу банківського сектору з кризи – мали місце залишкові ефекти від глобальної фінансової кризи та проблеми окремих банків і зловживання керівництва банків.

Найбільш складним з точки зору причин виникнення проблемності в банках виявився 2014 рік (триває дотепер), коли було отримано синтез зовнішніх та внутрішніх причин. Серед зовнішніх причин найважливішою є паніка вкладників, яка стала наслідком нестабільної економічної та політичної ситуації, а також військові дії. Серед внутрішніх причин – недотримання банківського законодавства, некомпетентність керівництва, суттєве погіршення якості кредитного портфеля, вузька спеціалізація тощо [10, с. 11].

На сьогодні основні підходи до визначення проблемних банків та напрямів роботи з ними визначено неоднозначно, а досвід розвинутих країн світу не адаптовано до особливостей банківської системи України.

Першим етапом роботи з проблемними банками, на якому в Україні виникають труднощі, є визначення такого банку. Національний банк України наводить п'ять основних критеріїв оцінки банку як проблемного, і банк вважається проблемним, якщо відповідає хоча б одному з них.

Такі методи є дуже загальними, і деякі показники досить складно оцінити (наприклад, ступінь адекватності системи управління ризиками) або кількісно виміряти. Існуюча система дозволяє визначити проблемність банку на досить пізньому етапі, наприклад, уже на етапі подання фінансової звітності або на етапі порушення законодавства (що може бути помічено наглядовими органами не одразу) [68, с. 99].

У світовій практиці розроблено кілька механізмів роботи з проблемними банками, найчастіше застосовуються ліквідація, злиття та поглинання, операції з придбання активів та зобов'язань, «бідж-банк» (перехідний банк). При цьому, «бідж-банком» називають банк, який тимчасово утримує застраховані депозити і працюючі активи, переведені до нього з нежиттєздатного банку, що підлягає ліквідації, до моменту їх продажу інвесторам. Тобто він створюється з метою забезпечення безперервності здійснення банківських операцій шляхом продажу [14, с. 12].

Схема роботи з проблемним банком шляхом створення «бідж-банку» наведена на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Схема створення «бідж-банку» [50, с. 132]

Як видно зі схеми, «бідж-банку» передаються тільки «хороші» активи та застраховані зобов'язання, які в результаті продаються інвесторові. «Погані» ж активи продаються компанії з управління активами або банку «поганих активів» («bad bank», санаційний або госпітальний банк). Якщо ж це неможливо, то частина проблемних активів і незастрахованих зобов'язань ліквідуються. У цьому і полягає основна відмінність між «бідж-банком» і санаційним банком: якщо в першому випадку «бідж-банк» створюється для подальшого перепродажу діючих активів і застрахованих зобов'язань, причому основними передумовами для його створення є банкрутство великих банків, то «bad bank» створюється з метою роботи з «поганими активами», причому може концентрувати в собі «токсичні активи», передані іншими комерційними банками з метою поліпшити якість свого балансу, шляхом їх списання. Крім того, «бідж-банк» може перебувати тільки у державній власності, в той час як санаційний банк — у державній, приватній або змішаній [50, с. 133].

Дивлячись на таблицю 3.2 ми можемо побачити всі спільні і відмінні риси бідж-банку і компанії з управління активами.

Таблиця 3.2

Порівняльна характеристика перехідного банку (бідж-банку) і компанії з управління активами («поганого» банку)

Порівняльна ознака	Перехідний банк	Компанія з управління активами
1. Мета створення	Запобігання системній кризі та зменшення навантаження на систему гарантування вкладів (депозитів)	Розв'язання проблем банків, пов'язаних із виникненням на їх балансах недіючих кредитів
2. Призначення	Збереження діяльності і вартості збанкрутілого банку	«Очищення» балансів банків від недіючих кредитів
3. Юридичний статус	Банк	Компанія з управління активами

Продовження табл. 3.2

4. Основні операції	1. Розподіл активів (працюючі та «погані») і зобов'язань (застраховані і незастраховані) проблемного банку 2. Продаж (передача) працюючих активів та застрахованих зобов'язань до перехідного банку 3. Пошук інвестора з метою продажу йому перехідного банку 4. Щодо поганих активів та незастрахованих зобов'язань, які залишаються у проблемному банку, - застосовується ліквідація	1. Розподіл активів на працюючі та недіючі 2. Продаж (переведення) «поганих» активів до «поганого» банку 3. «Поганий» банк здійснює управління «поганими» активами
5. Банки, що підлягають під дію даної установи	Проблемні банки (банки-банкрути)	Банки, які мають на своїх балансах недіючі кредити
6. Передумови заснування	Банкрутство окремих банків, насамперед великих банків	Поява на балансах банків суттєвих обсягів недіючих кредитів
7. Форма власності	Державна	Приватна, державна або мішана
8. Строк функціонування	Короткостроковий (3 або навіть 2 роки з можливою пролонгацією на 1 рік)	Середньо- або довгостроковий (у міру необхідності)
9. Світовий досвід	1987 рік – США 2002 рік – Японія 2005 рік – Корея, Тайвань	1988 рік – США, «Грант стріт нешнл бенк» 1992 рік – Швеція, «Секурум» і «Ретріва» 1993 рік – Фінляндія, «Арсенал»
10. Визначення поняття	Банк, який здійснює тимчасове утримання застрахованих депозитів і працюючих (не проблемних, нетоксичних) активів, що переведені до нього з проблемного банку, який підлягає ліквідації до моменту їх продажу інвесторам	Фінансовий інститут, створений виключно для придбання та управління недіючими кредитами

* складено за матеріалами [47, с. 16-19]

Якщо розглянути світовий досвід створення «проміжних банків», то найбільше він концентрується навколо таких країн, як США, Корея, Японія і Тайвань. США стала першою країною, яка розробила концепцію «бідж-банку» і в 1987 році був створений перший такий банк [75, с. 47].

Також можна виділити основні особливості створення такого банку в США:

— у США, на відміну від європейських країн, не існує єдиного банківського законодавства, а є федеральні закони та окремі закони кожного штату. Внаслідок цього, в країні існують різні за юридичним статусом банки: національні і банки

штатів. Перші обов'язково входять у Федеральну резервну систему, другі – за бажанням. Тому «блідж-банк» у США може створюватися лише для національних банків і має таке визначення: це тимчасовий національний банк, який створюється за ініціативи Служби контролера грошового ринку і організований Федеральною корпорацією страхування депозитів для приймання та обслуговування клієнтів банку-банкрута;

— створення «блідж-банку» найбільш оптимально при проблемах великих банків або навіть мультибанківських холдингових компаній, які переважно й представлені в банківському секторі США;

— щоб не допустити втрату клієнтів, у США «блідж-банку» дозволено приймати депозити та видавати виключно низькоризиковані кредити своїм постійним клієнтам.

Процес створення «блідж-банків» у США контролюється Федеральною корпорацією страхування депозитів (ФКСД). Загалом ФКСД створила 10 «блідж-банків» для вирішення проблем 119 банків-банкрутів, із загальною вартістю активів 89,9 млрд. дол. США [75, с. 49].

У Японії створення «блідж-банків» знаходиться в компетенції Корпорації страхування депозитів, при цьому «блідж-банк» створюється у формі дочірньої компанії Корпорації. Також особливістю створення даних банків є те, що їм передаються всі операції банку-банкрута. Вперше «блідж-банк» в Японії був заснований у 2002 році, якому були передані активи та зобов'язання таких банків, як: Ishikawa Bank і Chubu Bank. У 2004 році було створено другий «блідж-банк» з метою управління активами і зобов'язаннями небанківських фінансових установ.

У Кореї крім Корейської корпорації страхування депозитів нагляд за діяльністю «блідж-банків» також здійснює Комісія з нагляду за фінансовими інституціями. Але ініціатива створення все одно належить першій. У 1997 році в Кореї був створений перший «блідж-банк» – Hanaeum – для торговельних банків-банкрутів. У 2005 році в новий «блідж-банк» були переведені активи і зобов'язання банків Arim Mutual Savings Bank, Nanjung Mutual Savings Bank.

У Європейських країнах система страхування депозитів має більш приватний характер, і це означає, що вона ґрунтується на добровільному галузевому об'єднанні банків з метою страхування депозитів своїх вкладників. Таким чином профінансувати створення «бідж-банків» для них важче.

В Україні для створення «бідж-банку» повинні бути наступні умови:

- ✓ необхідно чітко визначити теоретико-методологічні засади створення «бідж-банку», не підміняючи їх поняттям санаційний банк;
- ✓ прийняти відповідні законодавчі акти, які повинні чітко регламентувати кожен етап створення такого банку;
- ✓ необхідно повноваження щодо створення «бідж-банку» надати державі, при цьому враховуючи рекомендації Національного банку України, а кошти на викуп активів і зобов'язань повинні закладатися у законі «Про державний бюджет»;
- ✓ граничний строк функціонування такого банку має бути визначений на рівні 2-х років з можливою пролонгацією на 1 рік [50, с. 137].

Також коли в країні є проблемні банки, то можуть створювати КУА і в Додатку А ми можемо більш детально розглянути світовий досвід роботи таких компаній і побачити їхні результати.

Як свідчить світовий досвід, передача недіючих кредитів до КУА («поганого» банку) є доцільною у період розгортання кризи, саме тоді, коли проблема недіючих кредитів загострюється внаслідок погіршення платоспроможності позичальників або в умовах відсутності ефективного фондового ринку для реалізації застави за кредитом.

Проте, сліпе копіювання Україною світового досвіду вирішення проблеми недіючих кредитів недоцільне з огляду на особливості політичного та економічного становища кожної країни. Тому позитивний досвід Швеції (де два великі банки зазнали значних проблем, загальний обсяг переданих до КУА активів становив 7,4 % від усіх активів банківського сектору) навряд чи буде втілений з такою ж успішністю в Україні (у зв'язку з ризиком передачі бланкових

кредитів, затягуванням процесу започаткування діяльності КУА («поганого» банку) в Україні тощо) [47, с. 20].

Головним завданням на сьогодні є відновлення стабільної економічної ситуації в країні. І успішність виконання цього завдання залежить від розвитку банківської системи України та кожного банку зокрема. Тому кожен банк як окремий елемент другого рівня вітчизняної банківської системи, повинен бути надійним, конкурентоспроможним та мати можливість підтримки подальшого розвитку своєї діяльності.

Для того щоб не погіршувати ситуацію в банківському секторі України потрібно:

- підтримувати безперервну роботу платіжної системи та системи розрахунків;
- запобігати впливу проблем в одному банку на діяльність інших банків та їх перетворення в проблеми для стабільності всієї системи («ефекту доміно»);
- підтримувати довіру з боку населення та учасників ринку до фінансового сектору.

Щоб ефективно управляти всією банківською системою і в тому числі проблемними банками потрібно брати світовий досвід і адаптовувати його до українських реалій, вдосконалювати законодавчу базу, а також створити нове законодавство для запровадження в українську практику «бідж-банків». Також потрібно частіше проводити стрес-тестування банків, щоб проблеми які є виявлялися раніше і не доводилися до критичного стану.

ВИСНОВИК ДО РОЗДІЛУ 3

На основі проведеного дослідження методики виявлення та управління проблемними банківськими установами та зарубіжного досвіду діагностики кризових явищ у банках можна зробити такі висновки.

1. Економічний механізм антикризового управління має бути складовим елементом управління банком, та складатися з трьох підсистем: підсистема забезпечення, функціональна та підсистема управління проблемними активами.

Перша підсистема включає компоненти організаційного, методичного, нормативного, фінансового, інформаційного та технічного забезпечення. Друга підсистема об'єднує функції управління кризовими ситуаціями і представляє собою комплекс економічних і організаційних методів, які сприяють вирішенню завдань діагностики банку, аналізу, контролю і своєчасного запобігання кризових ситуацій, що наближаються. Третя – це підсистема обліку, оцінки, фінансового оздоровлення та подолання інших проблем.

2. Як показує світовий досвід, антикризовий процес є керованим. У зв'язку з цим необхідно розрізнити два поняття:

1) антикризове регулювання – це дії з боку уряду та центрального банку. Основним елементом регулювання економіки є державне регулювання економіки як макроекономічна категорія, що відображає відносини, які виникають при організаційно-економічному і правовому впливі з боку держави, спрямовані на захист банківських установ від кризових ситуацій, запобігання банкрутства або припинення їх подальшого функціонування; стратегічна мета антикризового регулювання це підтримання стабільності банківської системи протягом всього періоду її функціонування;

2) антикризове управління – це мікроекономічна категорія, що відображає відносини, що складаються на рівні банку при його оздоровленні, а також сукупність форм і методів реалізації антикризових процедур стосовно конкретного банку. Основною метою антикризового управління окремого банку в межах існуючої банківської системи, є прийняття обґрунтованого рішення стосовно доцільності його функціонування з подальшою розробкою та

реалізацією комплексу заходів по виходу з кризового стану, або розробкою та реалізацією комплексу заходів щодо припинення діяльності банку залежно від характеру прийнятого на основі аналізу діяльності рішення.

3. Антикризове управління є надзвичайно важливим саме зараз, коли після світової фінансової кризи та її наслідків, потрібно повернути довіру клієнтів до банків, елементи антикризового управління повинні бути впроваджені як на рівні НБУ, так і комерційних банків України. Стан антикризового менеджменту у банківських установах України в загальному можна визначити як середній, оскільки це потребує від антикризових менеджерів надзвичайно глибоких знань та навичок управління банківськими структурами у кризових процесах та наявність ефективних антикризових програм. Антикризове управління – це сукупність методів, прийомів, що дозволяють розпізнавати кризи, здійснювати їх профілактику, долати їх негативні наслідки, згладжувати перебіг кризи.

4. Можна зауважити, що за час незалежності України відбулася певна еволюція причин виникнення проблем в банках. Так, якщо в 1990-х рр. основними причинами були економічні (галопуюча інфляція, падіння ВВП тощо), то в 2008 – 2009 рр. це були економічні причини, які викликані не власне проблемами з економікою України, а фактично були імпортовані з міжнародного ринку. В даному випадку можна говорити про негативний бік глобалізації, коли проблеми однієї чи декількох країн мігрують через різні канали (торгівля, фінансовий ринок, виробничі зв'язки тощо) до інших країн.

5. Головним завданням на сьогодні є відновлення стабільної економічної ситуації в країні. І успішність виконання цього завдання залежить від розвитку банківської системи України та кожного банку зокрема. Тому кожен банк як окремий елемент другого рівня вітчизняної банківської системи, повинен бути надійним, конкурентоспроможним та мати можливість підтримки подальшого розвитку своєї діяльності.

6. Для запобігання погіршення стану банківського сектору України потрібно:

- підтримувати безперервну роботу платіжної системи та системи розрахунків;
- запобігати впливу проблем в одному банку на діяльність інших банків та їх перетворення в проблеми для стабільності всієї системи («ефекту доміно»);
- підтримувати довіру з боку населення та учасників ринку до фінансового сектору.

7. Щоб ефективно управляти всією банківською системою і в тому числі проблемними банками потрібно брати світовий досвід і адаптовувати його до українських реалій, вдосконалювати законодавчу базу, а також створити нове законодавство для запровадження в українську практику «бідж-банків». Також потрібно частіше проводити стрес-тестування банків, щоб наявні проблеми виявлялися раніше і не доводилися до критичного стану.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено теоретичне узагальнення та вирішення важливого наукового завдання, яке полягає в удосконаленні теоретико-методологічних засад процесу виявлення проблемності у вітчизняних банках та розроблення практичних рекомендацій спрямованих на удосконалення процесу банківського нагляду з боку НБУ задля уникнення проблемних банків. За результатами проведеного сформовано наступні висновки.

1. Основою для дослідження процесу виникнення проблемних банків в теоретичному аспекті є визначення економічного змісту понять «комерційний банк», «проблемний банк», «банківський нагляд» та «фінансова безпека банку». Проблемний банк – це наявність у діяльності банку негативних зрушень, пов'язаних з проведенням операцій з підвищеним ризиком, неефективним управлінням або недотриманням вимог чинного законодавства тощо. Банківський нагляд – система заходів щодо контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками законодавства України і встановлених нормативів з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку. Фінансова безпека банку – це важлива складова фінансової, а тому і національної безпеки, це такий стан банківської установи, який характеризується збалансованістю і стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз. Чим краще НБУ здійснюватиме нагляд, а особливо за проблемними банками, тим на вищому рівні буде фінансова безпека країни.

2. Загрози для фінансової безпеки комерційних банків проявляються у вигляді:

- шахрайства з рахунками клієнтів банку;
- неповернення кредитів;
- підроблених платіжних документів, крадіжки фінансових коштів.

Фінансові ризики здебільшого виникають унаслідок недотримання банківськими спеціалістами принципів забезпечення фінансової безпеки.

3. В Україні регулюванням банківської діяльності, а також віднесенням банку до проблемного займається Національний банк України. Банк може бути визнаний проблемним, коли не відповідає хоча б одному з критеріїв відповідно до Закону України, тобто через якісь свої прями чи непрямі дії. НБУ, для виявлення проблемних банків, розробив і впровадив систему рейтингової оцінки CAMELSO. За ознакою проблемності банки можуть бути: фінансово стійкі, банки з першими ознаками проблемності, банки з тимчасовим ускладненням, банки з першими ознаками банкрутства та фінансово нестійкі банки (критичні).

4. Завданням банківського нагляду є своєчасне виявлення порушень та їх повне усунення, запобігання високого рівня ризикованості, моніторинг відповідності діяльності банку встановленим положенням. Основними принципами роботи органів банківського нагляду зі слабким банками містять у собі: оперативність, витрати-ефективність, гнучкість, послідовність, проблема морального ризику, прозорість і співробітництво.

5. До найбільш дієвих та ефективних способів розв'язання проблемності банківських установ відносять наступні заходи:

- розробка плану реструктуризації банку;
- злиття з іншим банком або поглинання іншим банком (в міжнародній практиці цей метод має назву M&A);
- купівля банку з прийняттям зобов'язань або поступова ліквідація;
- націоналізація проблемного банку державою.

На практиці доведено що злиття є найкращим, а особливо набагато кращим за ліквідацію банку.

6. Одним із кращих рішень НБУ щодо виявлення проблемності у вітчизняних банках було проведення стрес-тестування, що дало такі позитивні наслідки як:

- очищення банківської системи від банків, метою яких не було покращення банківської системи України, а лише власна вигода;

- щорічне (до 2024 року) збільшення статутного капіталу банків та розроблено графік поступового приведення у відповідність до вимог.

7. Сьогодні банківська система України переживає складні часи, що насамперед зумовлені світовою фінансовою кризою і, як наслідок, кризою ліквідності вітчизняних банків. Після чого надійні і стабільні банки можуть стати проблемними. Світова фінансова криза виносить на перший план проблему врегулювання проблемності банківських установ. Зокрема, місія Міжнародного валютного фонду в Україні рекомендує приділяти більше уваги питанню врегулювання ситуацій з проблемними банками та кризовому менеджменту в Україні.

8. Базельський комітет – міжнародна організація, яка розробляє стандарти регулювання банківської діяльності. Поява нових стандартів Базеля III – це реакція на глобальну фінансову кризу, однією з причин якої були недоліки пруденційного регулювання діяльності фінансових посередників. В умовах фінансової глобалізації стандарти організації, функціонування та регулювання діяльності фінансових посередників перестали відповідати сучасним вимогам.

9. Негативними наслідками впливу банківської кризи на фінансову стійкість українських банків є такі:

- ✓ зниження якості банківських активів;
- ✓ втрата довіри з боку вкладників, істотне падіння курсу національної валюти як наслідок скорочення грошових заощаджень із приватного сектору;
- ✓ зниження ліквідності;
- ✓ зменшення капіталізації банків;
- ✓ скорочення ресурсної бази банків;
- ✓ зростання процентних ставок;
- ✓ збільшення обсягів неповернутих валютних кредитів.

10. Серед найбільш прибуткових, за підсумком 2016 року, банків були виключно іноземні фінансові установи – Райффайзен Банк Аваль, Сітібанк та ОТП Банк, «Креді Агріколь Банк» та «ІНГ Банк Україна». На топ-3 найбільш прибуткових банків припадало 57,5 % загального обсягу прибутку, отриманого банківською системою України в цілому. А найбільш збитковими стали «Приватбанк», «Укрсоцбанк», «ВТБ Банк», «Промінвестбанк» і «Альфа-Банк».

Тому вітчизняним банкам варто брати зарубіжний досвід і впроваджувати в своїй діяльності, для того щоб бути в рейтингу прибуткових, а не збиткових.

11. Відповідно до міжнародної методології, системно важливими банками в Україні є банки, погіршення фінансового становища яких призведе до значних втрат фінансової системи та сфери економічної діяльності. Сьогодні системно важливими банками в Україні визначено ПАТ «Приватбанк», ПАТ «Ощадбанк» та ПАТ «Укресімбанк». Тому одним з найважливіших завдань для НБУ на даний час є недопущення проблемності в цих банках, що й показано націоналізацією Приватбанку.

12. Для запобігання погіршення стану банківського сектору України потрібно:

- підтримувати безперервну роботу платіжної системи та системи розрахунків;
- запобігати впливу проблем в одному банку на діяльність інших банків та їх перетворення в проблеми для стабільності всієї системи («ефекту доміно»);
- підтримувати довіру з боку населення та учасників ринку до фінансового сектору.

13. У світовій практиці розроблено кілька механізмів роботи з проблемними банками, найчастіше застосовуються ліквідація, злиття та поглинання, операції з придбання активів та зобов'язань, «блідж-банк» (перехідний банк). При цьому, «блідж-банком» називають банк, який тимчасово утримує застраховані депозити і працюючі активи, переведені до нього з нежиттєздатного банку, що підлягає ліквідації, до моменту їх продажу інвесторам. Тобто він створюється з метою забезпечення безперервності здійснення банківських операцій шляхом продажу. Якщо розглянути світовий досвід створення «проміжних банків», то найбільше він концентрується навколо таких країн, як США, Корея, Японія і Тайвань. США стала першою країною, яка розробила концепцію «блідж-банку» і в 1987 році був створений перший такий банк.

14. Оцінюючи сучасний стан банківського нагляду та його вплив на результати діяльності банківської системи України, варто відмітити, що, на жаль,

сьогодні є недостатній контроль за діяльністю банків. Аналіз динаміки основних показників банківської діяльності України показує, що фінансовий результат з кожним роком гірший, відповідно і коефіцієнти ROA та ROE і коефіцієнт ефективності діяльності в цілому, що говорить про те, що в роботі банківської системи України є великі проблеми. Щоб ефективно управляти всією банківською системою і в тому числі проблемними банками потрібно брати світовий досвід і адаптовувати його до українських реалій. Також потрібно частіше проводити стрес-тестування банків, щоб наявні проблеми виявлялися раніше і не доводилися до критичного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адаменко С. І. Характеристика та класифікація загроз у банківській системі України [Текст] / С. І. Адаменко // Стратегічна панорама. – 2004. – № 4. – С. 48–52.
2. Адамик Б. П. Центральний банк і грошово-кредитна політика [Текст] : підручник / Б. П. Адамик. – [2-ге видання, доп. і переробл.]. – К.: Кондор, 2011. – 416 с.
3. Азаренкова Г. Новий підхід до визначення оцінки фінансової стабільності розвитку банку [Текст] / Г. Азаренкова, О. Головка // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 9. – С. 18–21.
4. Банківська система України : становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів : монографія / О. В. Дзюблюк, Б. П. Адамик, Г. Р. Балянт [та ін.] ; за ред. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль : Астон, 2012. – 358 с.
5. Банківська справа: навч. посібник [Текст] : навч. Посібник / І. С. Гуцал, Я. І. Чайковський, Н. Д. Галапуп та ін.; за ред. проф. Р. І. Тиркала. – Тернопіль: Карт-бланш, 2001. – 314 с.
6. Барановський О. Проблемні банки: виявлення та лікування [Текст] / О. Барановський // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 11. – С. 18–31.
7. Бобров Є. А. Аналіз причин виникнення світової фінансової кризи та її вплив на економіку України / Є. А. Бобров // Фінанси України. – 2008. – № 12. – С. 33–43.
8. Васильченко З. М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація [Текст] : монографія / З. М. Васильченко. – Кондор, 2007. – 528 с.
9. Васюренко О.В. Банківські операції: навч. посібник [Текст] / О. В. Васюренко. – 6-те вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2008. – 318 с.
10. Версаль Н. Проблемні банки в Україні: причини появи та особливості функціонування в 2008 – 2014 рр. [Текст] / Н. Версаль // Економіка. – 2014. № 10(163). – С. 10–17.

11. Відновлення довіри до банків [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://easybanking.com.ua/trust-to-bank>.
12. Вовчак О. Д. Банківський нагляд [Текст] / О. Д. Вовчак, О. І. Скаско, А. М. Стасів. – Львів: «Новий Світ-2000», 2005. – 472 с.
13. Волохов В. І. Економічна природа і зміст кредитної діяльності банку в аспекті оцінювання її ефективності [Текст] / В. І. Волохов // Фінанси України. – 2008. – №8. – С. 109–117.
14. Ганзюк С. М., Лінькова А. В. Особливості функціонування проблемних банків в Україні [Текст] / С. М. Ганзюк, А. В. Лінькова // «Молодий вчений». – 2016. – №8(35). – С. 11–14.
15. Геєць В. Формування і розвиток фінансової кризи 2008–2009 рр. в Україні [Текст] / В. Геєць // Економіка України. – 2010. – №4. – С. 5–15.
16. Грошово-кредитне регулювання у механізмі забезпечення макроекономічної стабілізації і ефективності функціонування банківської системи України: монографія / За ред. д.е.н., проф. О.В. Дзюблюка. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – 530 с.
17. Дзюблюк, О.В. Банківська криза в Україні та перспективи відновлення ефективного функціонування вітчизняної банківської системи / О.В. Дзюблюк, В.Я. Рудан // Криза банківської системи: причини і шлях виходу // Матеріали науково-практичної конференції, м. Київ, 10 червня 2015 року / Асоціація українських банків ; Університет банківської справи НБУ (м. Київ) ; відп. ред. С. М. Аржевітін. – К. : УБС НБУ, 2015. – с.55-59.
18. Дзюблюк, О. В. Управління ліквідністю банківської системи України : монографія / О. В. Дзюблюк, В. Я. Рудан. - Тернопіль : Вектор, 2016. - 290 с.
19. Дзюблюк, О. Розвиток банківської системи в умовах інтеграції економіки України у світове господарство і лібералізації міжнародного руху капіталу / Олександр Дзюблюк, Любов Прийдун // Світ фінансів. – 2008. – № 2. – С. 8-20.

20. Економічна енциклопедія [Текст] : у трьох томах. Т.1 / ред. кол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
21. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи / [Жаліло Я. А., Бабанін О. С., Белінська Я. В. та ін.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.niss.gov.ua/book/vidannya/kpysa2009.htm#_Тoc224631471
22. Епифанов А. А. Страхование: учеб. пособ. [Текст] / А. А. Епифанов, В. В. Коваленко – Сумы: Слобожанщина, 1997. – 96 с.
23. Еркес О. Антикризове управління як інструмент оздоровлення банку [Текст] / О. Еркес // Вісник КНТЕУ. – 2011. – № 3. – С. 15–19.
24. Єгоричева С. Б. Організація діяльності банків у зарубіжних країнах [Текст] : навч. Посібник / С. Б. Єгоричева. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 208 с.
25. Загородній А. Г. Банківська справа [Текст] : термінологічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2010. – 508 с.
26. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7.12.2000р. №2121–III [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.zakon.rada.gov.ua>
27. Закон України «Про банки і банківську діяльність» редакція від 16.07.2015 р. з наступними змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/page6>
28. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання негативному впливу на стабільність банківської системи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1586-18>
29. Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4452-17/page7>

30. Звіт НБУ про фінансову стабільність за грудень 2016 [Електронний ресурс].
– Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=40819104>
31. Зрозуміти та відпустити: причини і результати «великого банківського очищення» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://badbanks.bank.gov.ua/#top>
32. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс] : постанова Правління НБУ : затверджена 28.08.2001 р. №368 / Національний банк України. – Офіційний текст. – Режим доступу до постанови : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0841-01>.
33. Кован С. Е. Теория антикризисного управления предприятием [Текст] / С. Е. Кован. – М.: КНОРУС, 2009. – 160 с.
34. Контроль: інспектування, аудит, банківський нагляд [Текст] : монографія: Наукове видання / В. С. Стельмах, А. О. Єпіфанов, І. В. Сало, М. А. Єпіфанова. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 432 с.
35. Концепція Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та впровадження нового механізму роботи з поробленими банками [Текст] / Рішення Адміністративної ради Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 21.04.2010. – 520 с.
36. Костогриз В. Аспекти антикризового управління банківською діяльністю в Україні [Текст] / В.Костогриз // Економічний аналіз. – 2010. – Вип. 7. – С. 156–158.
37. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством : теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій [Текст] / Л. О. Лігоненко. – К. : Київськ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 580 с.
38. Любунь О. С. Банківський нагляд [Текст] : підручник / О. С. Любунь, К. Є. Раєвський. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 416 с.
39. Матеріали Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/>

40. Матеріали Представництва Міжнародного валютного фонду в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/country/ukr/rr/ukr/033108u.pdf>
41. МВФ утвердил договоренность о кредите «стендбай» для Украины: пресс-релиз №08/271 от 5.10.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org>.
42. Мельник П. В. Банківські системи зарубіжних країн: підручник [Текст] / Мельник П. В., Тарангул Л. Л., Гордей О. Д. – К. : Алтера, Центр учбової літератури, 2010. – 586 с.
43. Меньшова А. Ю. Причини виникнення та шляхи запобігання банкрутству комерційного банку [Текст]: монографія / А. Ю. Меньшова. – Х. : ХДТУБА, 2008. – 146 с.
44. Мещеряков А. А. Організація діяльності комерційного банку [Текст] : Навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 608 с.
45. Мороз А. М. Центральний банк та грошово-кредитна політика [Текст] / А.М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна, М. І. Савлук. – К. : КНЕУ, 2005. – 556 с.
46. Національне рейтингове агентство «Рюрік» // Аналітичний огляд банківської системи України за результатами 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_4_kv_2016.pdf
47. Новіков В. Практика роботи з проблемними активами банків: світовий досвід і реалії України [Текст] / В. Новіков, В. Крилова, М. Ніконова // Вісник НБУ. – 2013. – № 4. – С. 15–21.
48. Олійник А. В. Проблемні банки та методи їх врегулювання в механізмі протидії банкрутству [Текст] / А. В. Олійник // Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. – 2013. – № 3. – С. 159–163.
49. Орловська Ю. Антикризове управління комерційним банком і критерії його ефективності [Текст] / Ю. Орловська // Фінанси, грошовий обіг і кредит. – 2012. – С. 74–80.

50. Осадчий Є. С., Клокун Ю. А. Світовий досвід роботи з проблемними банками [Текст] // Фінанси, облік і аудит. – 2012. – № 19. – С. 131–138.
51. Основи банківської справи [Текст] : навч. посібник / І. Ф. Прокопенко, В. І. Ганін, В. В. Соляр, С. І. Маслов. - : К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 410 с.
52. Основні шляхи вдосконалення сучасних методів оцінки кредитоспроможності позичальника [Текст] / Бугелець Ю. // Банківська справа. – 2007. – №4. – С. 54–61.
53. Офіційний сайт Альфа-Банку [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://alfabank.ua/>
54. Офіційний сайт НБУ. Банківський нагляд [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123147
55. Офіційний сайт НБУ. Основні принципи ефективного банківського нагляду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45251>
56. Офіційний сайт НБУ. Показники банківської системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593
57. Офіційний сайт НБУ. Реорганізація та ліквідація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=75535&cat_id=17823466
58. Офіційний сайт Укрсоцбанку [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://www.ukrsotsbank.com/>
59. Офіційний сайт ФГВФО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fg.gov.ua/not-paying/temporary>
60. Павлов Р. А. Рання діагностика банкрутства банків [Текст] : дис. канд. економ. наук : спец. 08. 00. 08 – гроші, фінанси і кредит / Р. А. Павлов; Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ : [Б. В.], 2008. – 237 с.

61. Пацера М. Світова фінансова криза та її наслідки для банківської системи України [Текст] / М. Пацера // Вісник НБУ. – 2009. – № 1. – С. 28–33.
62. Перехрест Л. Антикризове управління як чинник підвищення рівня фінансової безпеки банків [Текст] / Л. Перехрест, В. Бриштін // Гроші, фінанси і кредит. – 2010. – С. 245–249.
63. Петик Л. О. Банківська система України в умовах кризи [Текст] /Л. О. Петик // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України : зб. наук. техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2010. – № 3. – С. 199–206.
64. Постанова від 28.08.2001 № 369 «Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0845-01>
65. Постанова Правління Національного банку України від 1.11.2016 р. // Порядок визначення та затвердження рейтингової оцінки банку за рейтинговою системою CAMELSO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0399500-16>
66. Принципи побудови, цілі та механізми функціонування банківської системи [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=53804>.
67. Раєвський К. Є. Банківський нагляд [Текст] : навчально-методичний посібник / К. Є. Раєвський, Л. В. Конотопська, В. М. Домрачев. – Київ: КНЕУ, 2003. – 174 с.
68. Рилова К. О. Менеджмент проблемних банків у процесі стабілізації банківської системи України (на прикладі санаційного банку) [Текст] / К. О. Рилова., А. В. Хмарнюк // Магістеріум. Економічні студії. – 2014. – № 56. – С. 97–101.
69. Річний звіт НБУ за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=31669311>

70. Розвиток банківської системи України як основа реалізації стратегії економічного зростання [Текст] : монографія / О. В. Дзюблюк, О. Б. Васильчишин, Б. П. Адамик та ін.; за ред. д. е. н., проф. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль: ТНЕУ, 2010. – 384 с.
71. Словник банківських термінів [Текст] / А. Г. Загородній, О. М. Сліпушко, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко; під ред. Івакіна О. П. – К.: Вид-во «Аконіт», 2000. – 605 с.
72. Сомик А. В. Умови середовища реалізації грошовокредитної політики в Україні [Текст] / Сомик А. В. // Фінанси України. – 2009. – № 6. – С. 39–52.
73. Столярчук М. Особливості антикризового управління підприємством з позиції теоретико-методологічного аналізу [Текст] / М. Столярчук // Вісник Львівського університету. – 2008. – № 40. – С. 230–232.
74. Теорія і практика грошового обігу та банківської справи в умовах глобальної фінансової нестабільності : монографія / О. В. Дзюблюк, М. Д. Алексеєнко, В. В. Корнеєв [та ін.] ; за ред. О. В. Дзюблюка. - Тернопіль : Осадца Ю. В., 2017. - 298 с.
- 75.
76. Турбанов А. В. Федеральной системе страхования депозитов США – 75 лет [Текст] / А. В. Турбанов, Н. Н. Евстратенко // Деньги и кредит. – 2008. – № 12. – С. 47–52.
77. У НБУ впевнені, що зможуть повернути видані неплатоспроможним банкам кредити [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://economics.unian.ua/finance/1037939-u-natsbanku-vpevneni-scho-zmojut-povernuti-vidani-eplatos-promojnim-bankam-krediti.html>.
78. Укрінформ «Нацбанк розпочав стрес-тестування ще 33 банків» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economics/2174724-nacbank-rozposav-strestestuvanna-se-33-bankiv.html>
79. Ходаковська А. Злиття й поглинання в банківській сфері [Текст] / А. Ходаковська // Правовий тиждень. – 2008. – №14(87). – С. 4–5.

80. Чайковський Я. І. Платіжний оборот і грошовий обіг [Текст] : навчальний посібник / Я. І. Чайковський. – Тернопіль: ТНЕУ, 2012. – 336 с.
81. Чуб О. О. Банки в глобальній економіці [Текст] : монографія / О. О. Чуб. – К. : КНЕУ, 2009. – 340 с.
82. Швець Н. Використання різних шляхів поліпшення фінансового стану проблемних банків в період світової економічної кризи [Текст] / Н. Швець // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Економіка. – Вип.115. – 2009. – С. 22–25.
83. Швець Н. Р. Банківський нагляд у механізмі функціонування банківської системи [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора. екон. наук: спец. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – К., 2011. – 32 с.